

คติที่เกี่ยวกับปัจจุบัน

ของ ประชาชนไทย จากการรวม เป็นปีเดียว

นิธิ เอียวศรีวงศ์
คณะกรรมการพัฒนาสังคมฯ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทนำ

การศึกษาคติหรือแนวคิดที่เกี่ยวกับรัฐเท่าที่ได้มีผู้กระทำมาแล้วในอดีตจะวันออกเฉียงใต้และในกรณีประเทศไทย มักจะศึกษากันจากคำว่า “ปูรูป” หรือ “วัฒธรรมหลวง” และด้วยเหตุดังนั้น จึงมีลักษณะที่ค่อนข้างจะสากล กล่าวคือมูลรากของคติหลายต่อหลายประการที่เกี่ยวกับรัฐมีกำเนิดในแหล่งอารยธรรมใหญ่ของโลกเช่น อินเดีย ตลอดไปจนถึงเมโสโปเตเมีย นอกจากนี้คติตั้งกกล่าว ก็มักจะไม่จำกัดตัวอยู่แต่ในหมู่ชนชาติใดชนชาติหนึ่งของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่เป็นสมบัติที่ใช้ร่วมกัน แลกเปลี่ยนกันและเสริมวัฒนาการของกันและกันในหมู่ชนชาติต่าง ๆ ซึ่งได้ก่อตัวกันขึ้นเป็นรัฐหลายต่อหลายรัฐของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เช่น ดูไยน์-เกลเดิน, 2525 และสมบัติ จันกรวงศ์และชัยอนันต์ สมุทวนิชย์, 2523; บทที่ 1-7) แม้ว่าการศึกษาเหล่านี้จะช่วยก่อให้เกิดความเข้าใจแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังองค์ประกอบของสถาบันทางการเมืองและความสัมพันธ์ของสถาบันเหล่านั้น แต่ก็ต้องเข้าใจด้วยว่าแนวคิดดังกล่าวนี้จำกัดอยู่เฉพาะในหมู่ชนชาติสูง ซึ่งสังกัดอยู่ใน “วัฒนธรรมหลวง” อันเป็นวัฒนธรรมที่เก็บรักษาและถ่ายทอดจากอารีตของตนโดยผ่านตัวรับที่เขียนขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร เพราะฉะนั้นคติที่เกี่ยวกับรัฐของ “วัฒนธรรมหลวง” จึงเสนอภาพของความสัมพันธ์ทางสังคมหน้าที่ของรัฐ ของกษัตริย์และของประชาชนจากสายตาของชนชาติสูงที่มีการศึกษาเท่านั้น รัฐคือจักรวาลอันแทบไม่มีขอบเขตกำหนด มีพระบรมเดชานุภาพที่เปี่ยมด้วยการมีของกษัตริย์ครอบงำ เจริญหรือเสื่อมด้วยความเป็นผู้มีธรรมะหรือปราสาทจากธรรมของกษัตริย์ ความสัมพันธ์ทางสังคมตั้งอยู่บนสถานภาพของบุคคลซึ่งไม่เท่าเทียมกันจากการกำหนดของกษัตริย์และบุญบารมีของแต่ละคน

แม้ว่าชั้นสูงได้กระจายคติที่เกี่ยวกับรัฐเช่นนี้ไว้ทั่วในวรรณกรรมประโภโมลก์และวรรณกรรมเชิงศาสตรา ทั้งในพิธีกรรมที่กระทำกันขึ้นอย่างมหึมาพันล้าน ก็ ทั้งในระบบการปกครองที่กลุ่มมุนายน้ำทั้งหมดรับใช้ในฐานะที่เป็นกลางๆ และทั้งในองค์การคุณสมบัติของราชบัลลังก์ แต่ก็เป็นที่น่าสงสัยอย่างยิ่งว่าประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งสังกัดอยู่ใน “วัฒนธรรมราษฎร์” จะยอมรับหรือแม้แต่เข้าถึงคติที่เกี่ยวกับรัฐเหล่านี้ได้ ประชาชนเหล่านี้อ่านหนังสือไม่ออกเป็นส่วนใหญ่เหมือนสามาชิกทั่วไปของ “วัฒนธรรมราษฎร์” ซึ่งนิยมเก็บรักษาและสร้างสรรค์ Jarvis ดูของตนโดยอาศัยความทรงจำ และผ่านมุขปาฐะ อีกทั้งขอบข่ายของชีวิตประชาชนส่วนใหญ่ยังแคบไม่เกินหมู่บ้านของตน “เมือง” อันเป็นสาขาที่ใกล้-lib ของรัฐแบบจักรวาลของกาชาดตรีย์สัมพันธ์กับชีวิตของประชาชนเพียงในสามกรณี คือ เมื่อมีการซื้อขาย เมื่อถูกเกณฑ์แรงงาน และเมื่อมีภัยจากศัตรุภัยนอก กิจกรรมทั้งสามอย่างนี้ไม่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตไฟ渥 และหากจะนับการเกณฑ์แรงงานเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตไฟ渥 แล้ว ก็เป็นส่วนที่ไม่น่ากิริมย์ที่สุด

ด้วยเหตุดังกล่าวโน่นเอง จึงไม่น่าประหลาดใจเลยที่จะพบว่าองค์กรอย่างองค์กรข้างเด่นชัดของคติที่เกี่ยวกับรัฐอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่สอดคล้องกับคติที่เกี่ยวกับรัฐตามที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารหรือ กฎหมายธรรมดวง หรือรามเกียรติ หรือไตรภูมิพระร่วง รัฐอีกประเภทหนึ่งนี้ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ประเกทที่เรียกว่า “ตำนานกลุ่มหนึ่ง ในวรรณกรรมที่มีต้นกำเนิดมาจาก Jarvis ของ “วัฒนธรรมราษฎร์” เช่นละครอก เพลงกล่อมเด็ก นิทานพื้นบ้านหรือบทลิเก ฯลฯ รัฐเหล่านี้มักมีลักษณะคล้ายกันคือ มีขานดาลเล็ก มีความแตกต่างระหว่างสถานภาพทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจของประชาชนน้อย ผู้ปกครองและประชาชนมีความใกล้ชิดกันมาก ความสัมพันธ์นี้มีลักษณะเป็นส่วนบุคคลสูง (คือไม่ใช่ความสัมพันธ์ที่ผ่านสถาบัน) รัฐเช่นนี้เกิดขึ้นได้ง่าย เช่นการแต่งหน้อของรัฐพ่อไปสู่รัฐลูกชายรัฐ (ดังเช่น “ตำนานเรื่องชุมบรม”) แต่ก็ถูกตัวลงได้ง่ายเช่นกัน เช่นการหนีroc

ระบบทด*)> ให้รัฐนั้นถล่มด้วยไปได้ (เช่นนิกานเรื่องท้าวอู่ทองในพงศาวดารเหนือ หรือ “ประวัติเมืองนครศรีธรรมราช ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชและตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชปีนั้น) เนื่องจากรัฐเช่นนี้ปรากฏอยู่เสมอใน Jarvis ของ “วัฒนธรรมราษฎร์” จึงสามารถเรียกคติที่เกี่ยวกับรัฐเช่นนี้ได้ว่าเป็นคติของประชาชน

ในภาษาไทยกลาง วรรณกรรมของประชาชนที่เรียนขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร มีอยู่น้อย ทั้งนี้เนื่องจากชนชั้นสูงได้รับเอกสารณ์ของประชาชนมากกลมกลืนเข้ากับ Jarvis ทางวรรณกรรมของตนเอง (คุณธี เอี่ยวศรีวงศ์, 2525: 30-60) อีกทั้งศูนย์กลางของ “วัฒนธรรมหลวง” ก็ตั้งอยู่ในเขตของภาษาไทยกลาง วรรณกรรมของประชาชนได้ที่จะปรากฏขึ้นในรูปลายลักษณ์อักษร ก็จะถูกครอบงำด้วย Jarvis ของชนชั้นสูงอย่างหลีกเลี่ยงได้ยาก การศึกษาเกี่ยวกับรัฐตามคติของประชาชนจากการอบรมลายลักษณ์ของภาษาไทยกลางจึงไม่สูงให้ความกระจ่างได้มากนัก เพราะเป็นการยากที่จะแยกอิทธิพลของ “วัฒนธรรมหลวง” ออกจากคติที่ปรากฏในวรรณกรรมนั้น

วรรณกรรมของภาคใต้ยอมมีภาษาเดิมกว่าในແນ້ວຢ່າງນ้อยก็มีความท่างเห็นทางภูมิศาสตร์และ Jarvis ทางวรรณกรรมจากศูนย์กลางของ “วัดนธรรมหลวง” มากกว่า การศึกษาที่จะทำในบทความนี้ก็มีประโยชน์เช่นนี้จากรัฐกรรมปักษ์ใต้ และหวังว่าจะสามารถบรรลุความเข้าใจที่กระจางแจ้งขึ้นเกี่ยวกับคติที่เกี่ยวกับรัฐของประชาชนไทย (อย่างน้อยก็ในภาคใต้) ไม่มีปัญหาว่าการศึกษาในทำหนองเดียว กันกับวรรณกรรมของภาคเหนือ, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ลาว และไทยใหญ่ ยอมสามารถขยายความเข้าใจในให้ลึกและกว้างขึ้น และยอมอ่านว่าประโยชน์ในเชิงเปรียบเทียบได้อย่างอนันต์

อาณาลิทธิ์ของรัฐ ตามคติของประชาชน

ในฐานะที่เป็นชุมชนทางการเมือง รัฐตามคติของประชาชนก็มีการกำหนดแบ่งสรรอำนาจกันเช่นเดียวกับรัฐแบบจักรวาลของชนชั้นสูง อำนาจซึ่งถูกกำหนดแบ่งสรรกันแล้วนั้นก็ถูกเป็นอาณาลิทธิ์อ กจะเป็นการง่ายที่จะด่วนสรุปว่าอาณาลิทธิ์ในรัฐตามคติของประชาชนนั้นมีดั้นกำเนิดมาจากภายนอกเช่นได้รับมอบหมายจากเจ้าเมืองของรัฐแบบจักรวาลอ กต่อหนึ่ง และในความเป็นจริงทาง

ทฤษฎี (ซึ่งอาจตรวจสอบได้ด้วยกฎหมายตราสามดวงหรือพระดำริ หรือจดหมายเหตุอย่างโดยย่างหนึ่ง) ก็มีการอ้างว่าอาณาลิทธิ์ทั้งหลายในเมืองไทยนั้น ล้วนมีสายสัมพันธ์สืบทอดกันเป็นchain จากต้นต่อคือกษัตริย์ไทยแต่ทฤษฎีนี้ซึ่งปรากฏในงานที่เขียนขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรดูเหมือนเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความเข้าใจของประชาชน ทั้งในความเป็นจริงและในความคิดของประชาชนซึ่งแสดงออกในวรรณกรรม อาณาลิทธิ์ของรัฐตามคติของเขาก็เกิดขึ้นในตนเอง มิใช่เป็นสิ่งที่ได้รับมอบหมายจากอาณาลิทธิ์อื่นที่อยู่นอกรัฐเพื่อจะเข้าใจประเด็นนี้ควรพิจารณาคติที่เกี่ยวกับการกำหนดของรัฐนิดนึง

รัฐเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ไม่ยาก ตัวเอกทั้งสองของเรื่องวันcarai ได้เสียกัน และแม้ว่าตัวนางเอกคือนางวันพุธจะเป็นธิดาองค์เดียวของกษัตริย์ ก็หาได้คิดกลับไปเมื่อของนางไม่ ทั้งสองพากันไป “ชุม” หรือเชกเมืองใหม่ในป้าขึ้น และตั้งตัวเป็นกษัตริย์หรืออาณาลิทธิ์ของชุมชนการเมืองใหม่นี้ (วันcarai: 110)

แม้ว่ารัฐอาจเกิดขึ้นได้ง่าย ในความหมายว่าเกิดขึ้นได้บ่อย แต่การทำป้าให้เป็นเมืองในความเป็นจริงนั้นไม่ใช่ของง่าย ต้องมีผู้คนเป็นแรงงานเพียงพอจะบุกเบิกไว่นาได้ และด้วยเหตุดังนั้นผู้ที่ตั้งเมืองจึงต้องมีฤทธิ์พอจะ “ชุม” เมืองขึ้นได้ ในวิหารของ “วัดนธรรมหลวง” ฤทธิ์นี้ก็คือบุญญาภินิหารนั้นเอง แต่ในวิหารของเรื่องวันcarai ฤทธิ์นั้นคือแก้วกายลิทธิ์

กำหนดของหมู่บ้านตามความเชื่อของชาวบ้านก็มีลักษณะคล้ายกับเรื่องวันcarai เช่นประวัติบ้านครีไซ จังหวัดสงขลา ชาวบ้านแล้วว่าแต่เดิมตาหลงวิชัยซึ่งมีอายุถึง 200 ปีได้อพยพผู้คนไปอยู่ที่สารคerming แล แต่เกิดขัดสนฟืนและน้ำจึงย้ายหนีไปอยู่ที่ปัจจุบัน (คติชาวบ้าน... : 3) ประวัติบ้านคลองด้วนก็เช่นกัน เกิดจากชาดคนหนึ่งชื่อตาด้วน “เป็นผู้มีความรู้” ได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นคนแรก มีผู้นับถือมากและเข้าใจกันว่าเป็นนายบ้านคนแรก “และตาด้วนก็ยังเป็นที่เคารพนับถือว่าเป็นผู้ที่ศักดิ์สิทธิ์ต่อมา” (คติชาวบ้าน... : 2) บ้านปลายหารเกิดจากนาย

มากซึ่งเดินอยู่ที่พรวนได้ซักชวนลูกหลานบ้านไปอยู่ที่นั่นซึ่งเป็นที่อยู่มสมบูรณ์เป็นเวลากว่า 200 ปีมาแล้ว (คติชาวบ้าน... : 48) ที่บ้านคุณชุด ขุนปลัดภักดีซึ่งเดินอยู่ตำบลระฆัง อพยพผู้คนมาเรื่อยๆ โดยใช้ชีวิชีเดินชิมดินคุยว่าที่ไหนเหมาะสมจะดังบ้านทำมาหากินจนมาถึงคุณชุด จึงได้ตั้งบ้านขึ้น ขุนปลัดภักดีเป็นนายบ้านคนแรกและเป็นต้นสกุลสรุครำแหงซึ่งเป็นสกุลของคนจำนวนมากในหมู่บ้านปัจจุบัน (คติชาวบ้าน... : 4)

เรื่องเล่าทั้งหมดเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าผู้ตั้งหมู่บ้านล้วนแต่มีฤทธิ์เป็นพิเศษกว่าคนธรรมด้า เช่นมีอัญเชิญผิดปกติ “มีความรู้” หรือมีชนะนักก่ออาจล้มพังรื้อย่างได้อย่างหนึ่งกับ “อำนาจ” (ซึ่งไม่ใช่หรือไม่จำเป็นต้องเป็นอาญาสิทธิ์ในทัศนะของชาวบ้าน) ของรัฐบาลจักรวรรดิ จึงสามารถขยายหรือหลงอยู่ด้วย แต่ผู้ก่อหมายความว่ามีกำลังผู้คุ้มเป็น “ฤทธิ์” นั่นเอง ผู้ตั้งบ้านเหล่านี้ล้วนได้เป็นหรือส่อเคาว่าได้เป็นนายบ้านหรือ “หัวเมือง” ทั้งสิ้น อีกทั้งสายสกุลของคนเหล่านี้ ก็ประกอบเป็นสมาชิกจำนวนมากของชุมชนนั้นกล่าวอีกนัยหนึ่งความศักดิ์สิทธิ์ของผู้ตั้งบ้านจะดำรงสืบมาอีกนาน ทั้งในแบบที่เป็นที่คาดการณ์บื้อของคนและในแบบที่เป็น “ผู้ปูย่าตายาย” ของตระกูลใหญ่ของชุมชนนั้น

สิทธิ์ที่จะกล่าวเป็นนายบ้านหรือ “หัวเมือง” นี้เกิดขึ้นจากบุคคลเหล่านี้เอง แม้ว่าตามความเป็นจริงอาจจะเป็นเพราะการรับรองของอาญาสิทธิ์ที่อยู่นอกหมู่บ้านก็ตาม แต่ตามคำบอกเล่าของชาวบ้านดูเหมือนจะไม่ได้สนใจต่ออาญาสิทธิ์นั้นเลย และเห็นว่าอาญาสิทธิ์ของนายบ้านย่อมเกิดจาก “ฤทธิ์” ของนายบ้านเอง เพราจะนั้นในคติที่เกี่ยวกับรัฐชนของประชาน รัฐชนนิติที่ประชานรู้จักนั้นมีอาญาสิทธิ์ที่อิสระ

ความเป็นอิสระของอาญาสิทธิ์ในหมู่บ้านนี้เห็นได้ในทิ Kahn ชาวบ้านสองเรื่องจากสองคลา ที่บ้านท่าทางไกรเม เรื่องเล่าเป็นประวัติไว้ว่า บ้านนี้เกิดจากลูกหลานของไกรทองและชาลวันซึ่งชื่อเจ้าคลาย เชื้อสายของชาลวันผู้นี้มีนิสัยเก_km_แหกเงเร และเพราะความเป็นนักเลงอันธพาลนี้เองเมื่อเจ้าคลายสูงพิมพ์ไลเป็นคู่ครองพ่อแม่ของนางพิมพ์ไลยก์ไม่กล้าขัด แต่นางพิมพ์ไลไม่

ต้องการตกเป็นเมียของเจ้าคลายจึงหลบหนีไปในวันที่ขันหมากลูกยกมาถึง เจ้าคลายได้ติดตามนางพิมพ์ไลไปถึงบ้านเฉียงพุง และสังหารนางพิมพ์ไลเสียด้วยการค้วานพุงนางพิมพ์ไล จากนั้นเจ้าคลายก็จัดการทำพนางพิมพ์ไลเป็นการใหญ่โต เรื่องเล่าทั้งหมดนี้เกิดขึ้นใน “รัฐ” ตามคติประชาน เป็นเรื่องของ “อำนาจ” ดิบที่เกิดขึ้นในรัฐ ไม่ส่อร่องรอยว่ามี “อาญาสิทธิ์” อันใดที่อยู่นอกเหนืออำนาจดิบนี้ซึ่งตั้งอยู่นอกรัฐ จะสามารถจัดการปราบปรามหรือลงโทษการทำผิดของอำนาจดิบนั้นได้ กล่าวคือเจ้าเมืองไม่ได้มีบทบาทนำเอากฎหมายของรัฐแบบจักรวาลเข้าจัดการลงโทษเจ้าคลายแต่อย่างใด (คติชาวบ้าน... : 1-2) นิทานเรื่องประวัติเจ้าแม่อยู่หัวจากสองลาอีกเรื่องหนึ่ง ยังรีให้เห็นชัดถึงอาญาสิทธิ์ที่เป็นอิสระของ “หัวเมือง” ที่ขาดของเจ้าแม่อยู่หัวถูกนำมาสรงน้ำ แต่พระธิดาถูกน้ำพัดพาไปจนลอยไปติดอ่าวท่าท่อง ยายเฝ่าແสนนพนเข้าจึงนำไปเลี้ยง ความนี้กราบถึงเจ้าแม่อยู่หัวจึงยกพญะเสนามาขออุยกีนจากยายเฝ่า แต่ยายเฝ่าก็ไม่ยอมคืนให้ เจ้าแม่อยู่หัวจึงต้องไปหา “หัวเมือง” และพระ “หัวเมือง” ตกลงที่จะมาเจรจาบัญเฝ่า ในที่สุดเจ้าแม่อยู่หัวจึงได้พระธิดาของตนกลับคืนไป (คติชาวบ้าน... : 50) ยศที่เรียกว่า “ล้านแม่อยู่หัว” นี้ชวนให้เข้าใจว่าเป็นอำนาจใหญ่ของรัฐแบบจักรวาล อีกทั้งการยกกำลังมาขออุยกีนสาวคืนก็ส่อให้เห็นว่ารัฐของเจ้าแม่อยู่หัวนั้นอยู่พนจากคติที่เกี่ยวกับรัฐของประชาน แต่อำนาจของเจ้าแม่อยู่หัวก็ลั่นสุดลงเมื่อเข้ามาถึงบ้านท่าทางซึ่งเป็นรัฐของประชาน กล่าวอีกนัยหนึ่งอำนาจอันมากลั่นหน้าໄได้เป็นอาญาสิทธิ์ของยายเฝ่าที่บ้านท่าทางไม่ อาญาสิทธิ์ที่แท้จริงนั้นมาจาก “หัวเมือง” ซึ่งอาศัยการ “เจรจา” เพื่อบังคับให้ยายเฝ่าคืนสิ่งที่ไม่ใช่สมบัติของตนแก่เจ้าของ

แม้อาญาสิทธิ์ของหมู่บ้านเป็นอิสระในตัวเอง แต่ประชานก็มีความสำนึกรัก “อำนาจ” ที่อยู่นอกเหนือหมู่บ้านออกไป “อำนาจ” ดังกล่าวเนื่องจากแบ่งออกได้เป็นสองอย่าง คืออำนาจทางการเมืองและอำนาจในทางพลังลึกลับ (*mystical power*) อย่างไรก็ตามประเด็นที่เกี่ยวกับ

อำนาจทางการเมืองนี้จะส่งวนไว้พิจารณาในตอนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐตามคติของประชาชนและรัฐตามคติของชนชั้นสูง ในที่นี้จะนำเอาอำนาจในการพัลลิบัติขึ้นมาพิจารณา ก่อน ทั้งนี้ เพราะอำนาจชนิดนี้มีความสัมพันธ์อย่างสูงกับอาญาสิทธิ์ของหมู่บ้านหรือของรัฐตามคติของประชาชน

สิทธิ์ของรัฐแบบจักรวาลด้วย ดังที่ไม่ใช่ให้เห็นแล้วว่า ขุนปลัดภักดีซึ่งเป็นผู้ดังคุณดั้น ตามความเป็นจริงอาจสังกัดอยู่ในระบบปกครองของรัฐแบบจักรวาล ดังที่มีศะและตำแหน่งของระบบศักดินาปรากฏอยู่ และพระเหตุดังนั้นจึงมีกำลังผู้คนมานูกับบิกิไร่นาตั้งบ้านขึ้นได้ แต่ในการที่ชาวบ้านเล่ามิได้สนใจที่จะพูดถึงความสัมพันธ์ของขุนปลัดภักดี

ตั้งไถกกล่าวแล้วถึงเรื่องกำเนิดของหมู่บ้านว่า หมู่บ้านมีกำเนิดมาจากบุคคลที่มี “ฤทธิ์” เห็นอนาคต茫دا เช่น เป็นคนที่มี “ความรู้” หรือ มีอายุยืน มีแก้วกาญสิทธิ์ หรือ มีกำลังผู้คน กล่าวอีกนัยหนึ่ง อาญาสิทธิ์ของหมู่บ้าน เกิดจากความสัมพันธ์เป็นพิเศษระหว่างอาญาสิทธิ์และพลังลีลับบางอย่าง พลังนี้จะอธิบายในเชิงพุทธศาสนาหรือในเชิงไสยศาสตร์ก็ได้ แต่เป็นอำนาจที่ไม่เกี่ยวข้องอย่างใด กับภาษาตรีในรัฐแบบจักรวาล และไม่เกี่ยวแม้แต่กับอาญา-

กับระบบศักดินาเลยแม้ว่าНикันนี้ได้ระบุไว้ว่า ขุนปลัดภักดี มีบ้านเดิมอยู่ตำบลระพังในเมืองกีตาม อาญาสิทธิ์ของขุนปลัดภักดีจึงเกิดขึ้นพระมีกำลังผู้คนบ่าวไฟร์ และขุนปลัดภักดีมีกำลังบ่าวไฟร์ได้ ก็คงเป็นพระราชนูนปลัดภักดีมี “บุญ” เช่นเดียวกับที่วันการมีบุญ และ “บุญ” ในที่นี้จะตีความในเชิงพุทธศาสนาหรือในเชิงอำนาจทางพลังลีลับก็ได้ไม่แตกต่างกันแต่อย่างใด

บทชา(บทชม)แม่โพสพของเพลงบกบทหนึ่ง ซึ่งกล่าวว่าตนเป็นสำนวนของนายอีเม คริ่นุ ซึ่งชาวบ้านจดจำกันมากล่าวว่า ครั้งหนึ่งผู้หลักผู้ใหญ่พูดว่าแม่-โพสพไม่มีคุณ แม่โพสพจึงไปเหลบตัวเคราสร้อยอยู่ในถ้ำ ผลก็คือผู้คนพากันอดอยาก เพราะทำนาไม่ได้ผลจนเกิดข้อยากหามากเพียงขึ้น (ชวน เพชรแก้ว. 2523: 20-21 และ 50) สิ่งที่น่าสังเกตก็คือแม่โพสพเป็นอำนาจ (หรือจะกล่าวว่าเป็นอาญาสิทธิ์คงได้ เพราะเป็นอำนาจที่ถูกต้องเพื่อการรับรองของประชาชนเอง) ทางพลังลี้ลับซึ่งอยู่เหนือหมู่บ้าน “ผู้ใหญ่” ซึ่งเป็นอาญาสิทธิ์ของหมู่บ้าน มีความสัมพันธ์กับอำนาจนี้ กล่าวคือการลบลู่ก่อให้เกิดผลร้ายขึ้นได้ และในทำนองตรงกันข้ามการยกย่องบุชาภิย่อม ก่อให้เกิดผลดี ความสัมพันธ์นี้มีเป็นพิเศษกับอาญาสิทธิ์ เพราะหาก “เด็กเล็ก” ลบหลู่ชั่นเน็งก็ย้อมไม่เกิดผลท่ากับ “ผู้ใหญ่”

สิ่งที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งจากบทชาี้ก คือ ภาวะข้าวยากหามากเพงไม่ได้เกิดขึ้นจากการกระทำของกษัตริย์ กล่าวคือกษัตริย์จะมีธรรมหรือไม่ก็ไม่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ของรัฐตามคติของประชาชน (ดูสมบัติและชัยอนันต์. 2523: บทที่ 3) ความอุดมสมบูรณ์ของรัฐเช่นนี้เกิดจากการที่อาญาสิทธิ์ของรัฐนั้นรู้ดุณ หรือไม่รู้ดุณของเหพที่รักษาข้าว เราอาจกล่าวได้ว่าคติของธรรมราชในรัฐแบบจักรราชนครินทร์เกี่ยวกับพุทธิกรรมของอาญาสิทธิ์ของรัฐที่สัมพันธ์กับอำนาจในทางลี้ลับซึ่งปรากฏในคติที่เกี่ยวกับรัฐของประชาชนเท่ากัน เพียงแต่ว่ากษัตริย์ในรัฐแบบจักรราชนครินทร์ได้เรียนรู้แนวคิด เช่นนี้ด้วยพุทธศาสนาและศาสนาอินดูเท่านั้น อย่างไรก็ตามบัญหาไม่ได้อยู่ที่ว่าคติของรัฐทั้งสองชนิดนี้มีรากฐาน

มาจากการความคิดอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่อยู่ที่ว่าเมื่อความคิดนี้ได้ถูกเจริญโดยบัญญชาในรัฐแบบจักรราชนครินทร์ ได้ เพราะกระจายมาบังหมู่บ้านหรือผู้คนในรัฐเล็กๆ ตามคติของประชาชนหรือไม่บพชาที่ให้เห็นว่าคติเกี่ยวกับธรรมราชของกษัตริย์ในรัฐแบบจักรราชนครินทร์ได้แพร่หลายในหมู่ประชาชนของรัฐเล็กเชิงหมู่บ้านเลย¹

ความคิดที่ว่าอำนาจของกษัตริย์ในรัฐแบบจักรราชนครินทร์ไม่ประกอบเป็นส่วนหนึ่งของอาญาสิทธิ์ในรัฐตามคติของประชาชนนี้เห็นได้อย่างชัดเจนในธรรมเนียมการกล่าวคำประธานพจน์ของวรรณกรรมปักษ์ใต้ ในขณะที่วรรณกรรมของราชสำนักในภาคกลางได้อีกเอาการสรรเสริญกษัตริย์และเมืองของกษัตริย์เป็นส่วนสำคัญของบทประธานพจน์นับตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว แต่ในวรรณกรรมปักษ์ใต้สืบมาจนถึงรัชกาลที่ 5 คำประธานพจน์ก็ไม่เคยเกี่ยวข้องอย่างได้กับกษัตริย์ในอยุธยาหรือกรุงเทพฯ และไม่เกี่ยวแต่อย่างใดแม้กับเจ้าเมืองใหญ่ของปักษ์ใต้ดูเหมือนมีแบบแผนเกือบจะตายตัวสำหรับคำประธานพจน์ของวรรณกรรมปักษ์ใต้คือเริ่มจากการบูชาพระรัตนตรัย อุปัชฌาย์ พ่อแม่ และบางบทอาจรวมถึงการบูชาแม่พระรัตนตรัยหรือ “ผึ้นบืนใหญ่” ทั้งหลายรวมทั้งเทพในอินดูด้วย ทั้งหมดเหล่านี้อาจพิจารณาได้ว่าเป็นอาญาสิทธิ์ของรัฐตามคติของประชาชนได้ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นพระรัตนตรัย พ่อแม่ และอุปัชฌาย์อาจารย์ (คือผู้ใหญ่ของแต่ละเอกบุคคลในหมู่บ้าน) หรือผึ้งหลาย (ดูตัวอย่างคำประธานพจน์ในพระรถเมรี: 3-4 หรือแม้แต่งานที่แต่งในรุ่นหลังเช่นคานุสรณ์ - ดูชวน เพชรแก้วและปรีชา นุ้นสุข ไม่มีปีพิมพ์: 147-149) เฉพาะในงานเขียนรุ่นหลัง และ

¹ ประเด็นนี้น่าจะสืบสืบจากกิจกรรมการศึกษาระบบการปกครองของไทยแต่โบราณด้วย จากคำรับถ่าย ๆ ที่เกี่ยวกับสถาบันกษัตริย์ซึ่งสร้างและจารโลงไว้ในราชสำนัก ทำให้เข้าใจได้ว่าโดยอาศัยคติทางพุทธศาสนา อินดูและความเชื่อของชาวพื้นเมือง กษัตริย์ได้สร้างเงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและประชาชนไว้อย่างหนึ่ง (เช่นคติเกี่ยวกับธรรมราชหรือจักรพรรดิ) ซึ่งเป็นที่ยอมรับของทั้งสองฝ่าย และการปกครองก็ “ดำเนิน” ไปได้เป็นปกติในสังคมไทย แต่เป็นที่น่าสังขว้างอ่อนไหวความสัมพันธ์ที่กษัตริย์สร้างขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่ประชาชนในหมู่บ้านไม่เข้าใจหรือเข้าไม่ถึง การอธิบายแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการ “ดำเนิน” ไปของการปกครองของไทยโบราณ จึงน่าจะอยู่ที่เงื่อนไขความสัมพันธ์นี้ไม่ได้ปรากฏในทำรับซึ่งสร้างและจารโลงไว้ในราชสำนัก และศูนย์กลางทางบัญญชาในรัฐแบบจักรราชนครินทร์ แสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์นี้คืออะไร

โดยผู้เขียนซึ่งเคยชินกับอารีดทางวรรณกรรมของ “วัฒนธรรมหลวง” เท่านั้น ที่จะยกเลียนบทประธานมหันต์ของภาคกลางไปใช้ในวรรณกรรมปัจจุบันได้ดังเช่นพระสมุห์หนู ในงานชื่อ โสพคนมิต (2521) หรืออุเทนคำลันท์(2524)

มีนิทานชาวบ้านจากจังหวัดสงขลาอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นความนับถือของชาวบ้านที่มีต่อชาติรัฐ และพระพุทธเจ้าว่าสูงต่ำผิดกันเพียงไร ในเรื่องวันสารท ชาวบ้านที่เล่านิทานนี้แก่ผู้สัมภาษณ์ไม่ได้ใช้ราชา-ศักพ์เมื่อก่อนกับพระเจ้าพิมพิสารหรือพระพุทธเจ้าทั้งในอดีตและพระสมณโสดมเลยเหตุผลอย่างหนึ่งก็คงเป็นพระราชาศักพ์ที่ได้เป็นภาษาที่ใช้เป็นปกติในหมู่บ้าน อย่างไร ก็ตามชาวบ้านก็ยังแยกสถานภาพของพระพุทธเจ้ากับพระเจ้าพิมพิสารออกจากกัน เมื่อเอ่ยถึงพระพุทธเจ้าในบูรุษที่สาม ก็ใช้คำว่า “พระองค์” ในขณะที่ใช้คำว่า “แก” ในกรณีของพระเจ้าพิมพิสาร (คติชาวบ้าน... : 16) และดังที่ได้กล่าวแล้วพระเจ้าพิมพิสารในฐานะกษัตริย์ของรัฐแบบจักรวาล มีได้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรที่ของหมู่บ้าน ในขณะที่พระพุทธเจ้าเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของอาณาจักรที่ หรืออำนาจอันเป็นที่ยอมรับกัน (เช่นเดียวกับแม่โพสพ, พระธรณ์ และผู้อันเป็นเทพารักษ์อื่นๆ)

รัฐตามคติของประชาชนต้องอยู่เพื่อจุดมุ่งหมายทางการผลิตเพื่อดำรงชีพ เมื่อเปรียบเทียบกับคติของรัฐแบบจักรวาล รัฐของกษัตริย์มักอ้างເອາຈุดมุ่งหมายอื่น ๆ ทางศาสนาว่าเป็นเหตุผลของการดำรงอยู่ของรัฐ เช่น เป็นปรากฏการณ์ทางสมัยพิพารามมณฑลอนาคตประชาชนภูมิ ให้พ้นจากการเบี่ยงเบี้ยนของมิจฉาชีวิ เป็นที่บำบัดพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องสำรองความมั่นคงพื้นที่ทางวิญญาณของประชาชน ฯลฯ จุดมุ่งหมายอันสูงส่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือความคิดของประชาชนในรัฐตามคติของประชาชน มีปัจจัยเพียงอย่างเดียวในการพิจารณาการตั้งหมู่บ้านของผู้นำ นั่นก็คือความอุดมสมบูรณ์ของที่ทากิน ดังที่เล่าว่า “บุญปลดภัยดีพ้าสมัครพรคพวากหาที่ตั้งบ้านด้วยการชิมดินดูว่าที่ใดเหมาะสมแก่การตั้งบ้านทำไร่นา ตามหลวง วิชัยอพยพผู้คนจากที่ซึ่งขัดสนน้ำและฟืนไปตั้งอยู่บ้านศรี-

ไซ นายมากซักชวนลูกหลานไปอยู่ที่บ้านปลายหาร เพราะเป็นที่อุดมสมบูรณ์ หมู่บ้านเหล่านี้มีกำเนิดที่มาจากการเหตุผลของการผลิตทางเกษตรกรรม ไม่มีเรื่องราวของการสีด มากของพระธาตุ หรือพุทธทำนาย หรือถูกสร้างเมื่อเพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนา และไม่มีข้อพิจารณาเกี่ยวกับบุญธรรมศาสตร์ด้วยซ้ำ

และ เพราะจะดูดมุ่งหมายของรัฐมีอยู่เพียงอย่างเดียว เช่นนี้ รัฐตามคติของประชาชนจึงไม่เป็นอะไรอื่นอีกเลย ไม่มีและไม่พยายามจะมีปชนย์วัตถุสถานซึ่งจะทำให้รัฐนั้นเป็นศูนย์กลางของการจาริกแสวงบุญทางศาสนา ไม่เป็นและไม่พยายามจะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรที่แฟ่ขยายไปพ้นจากขอบเขตของรัฐเล็กๆ ของตน การขยายตัวของรัฐเกิดขึ้นโดยสงบและมีแนวโน้มว่าส่วนที่ขยายออกไปใหม่จะหลุดออกจากอาณาจักรที่ของรัฐตัดเดิม ชาวบ้านเล่าประวัติของบ้านศรีไชยน้อยว่าเกิดขึ้นด้วยเหตุผลง่ายๆ ดังนี้

“ศรีไชยน้อยบ้านนี้ไม่มีประวัติ
 เพราะบ้านใหญ่คัดอุดอื้อยู่ไม่ไหว
 มีลูกหลานขึ้นมากล้ามากใจ
 จึงแยกไปเป็นสองบ้านแต่โบราณมา”

(คติชาวบ้าน... : 46)

ด้วยความเข้าใจเช่นนี้ จะทำให้เห็นความหมายที่แท้จริงของการที่เจ้าชายถูกส่งไปเรียนวิชาภูษาในป่าในวรรณกรรมของประชาชนได้ดีขึ้น (เช่นเรื่องวงศ์-สารคุณ-จันทวาร ดุชวนและปรีชา, ไม่มีปิพิมพ์: 114) ความเข้าใจจากการที่วรรณกรรมของประชาชนมักจะให้ตัวเอกออกไปเรียนวิชาในป่าอกเมืองว่ามาจากความนิยมของลูกคชตريย์อินเดียโบราณ ที่นิยมเดินทางไปศึกษาภัยในแหล่งศึกษาสำคัญทางตะวันตกเฉียงเหนือของอนุทวีปเช่น เมืองตากสิน ดูออกจะเป็นการยัดเยียดความรู้ทางประวัติศาสตร์อินเดียของคนในปัจจุบันให้แก่ประชาชนในสมัยก่อนซึ่งไม่น่าจะมีความรู้ร่องนื้olandแท้จริงการส่งลูกคชตريย์ไปหัววิชานอก"รัฐ"นั้น ก็น้องจากรัฐตามคติของประชาชนไม่เป็นที่ซึ่งสามารถถือหนาย "วิชา" เหล่านี้ให้ได้ ผิดแยกจากรัฐแบบจักรวาลของคชตريย์ซึ่งมักจะพยายามเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมและการศึกษาอยู่ด้วย รัฐตามคติของประชาชนเป็นเพียงชุมชนทางการเมืองซึ่งตั้งอยู่เพื่อการผลิตทางเกษตรกรรม จึงไม่มี "วิชา" อื่นใดนอกจากวิชาทาง

การเกษตรกรรม (อันไม่เหมาะสมที่ลูก "คชตريย์" จะต้องเรียน) เท่านั้นที่จะถ่ายทอดแก่กัน เมื่อต้องการเรียนวิชาอื่นนอกจากนี้ก็จำเป็นอยู่องที่จะต้องออกไปพัฒนารัฐของตน ห้องเรื่องเกี่ยวกับการออกจากรัฐเพื่อหาวิชาความรู้ของตัวเองนี้ยังนิยมแต่งสืบมาจนปัจจุบัน ดังเช่นเรื่อง "ต้นรักดอกโศก" ของหนังสือ ธรรมโนษ ในพ.ศ. 2520 กับยังคงมีอยู่ (บริตรดา เฉลิมแห่ ก้อนนัตถุล, 2525: 49-50)²

เมื่อความรู้หรือวิชาเป็นสิ่งที่ไม่เกี่ยวกับการเกษตรกรรม คนที่มีความรู้หรือได้รับแล้วจึงดูเหมือนจะหลุดลอยออกไปจากรัฐตามคติของประชาชนด้วย เพราะไม่มีบทบาทพิเศษอะไรแก่คนเหล่านี้ในรัฐเล็กๆ เช่นนี้ เมื่อมีความรู้ก็อาจทำให้บุคคลกลาโหมเป็นสมิบคือเข้ารับราชการนั่นก็หมายความว่าขาดออกไปจากรัฐตามคติของประชาชนแต่ไปสังกัดรัฐแบบจักรวาลของคชตريย์ หากบุคคลที่มีความรู้ยังคงอยู่ในรัฐตามคติของประชาชนต่อไป ความรู้นั้นก็เป็นแต่เพียงทำให้เข้าเป็นส่วนราชการแก่เมืองของเขามาก หรือทำให้ผู้หญิงยกย่องจนสามารถขอลูกสาวเข้าได้ง่ายขึ้นท่านนั้น (จำนวน แสงดวงแข. 2523: 32-35) ความรู้ไม่ทำให้บุคคลเลื่อนสถานะทางการเมือง ข้อนี้นับว่าแตกต่างอย่างมากจากรัฐแบบจักรวาลของคชตريย์

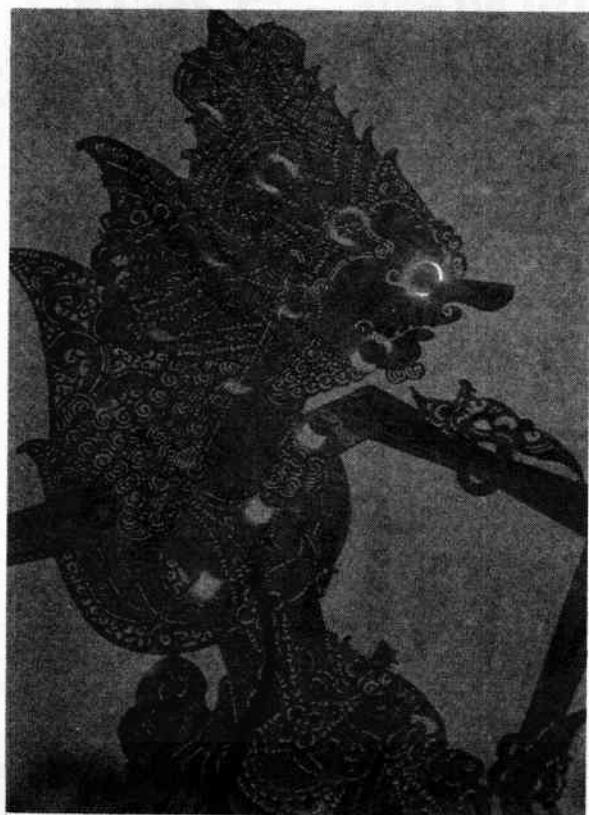
และเช่นเดียวกันความรู้ มาตรฐานทางด้านความมั่นพี่ยร์กสัมพันธ์กับการผลิตทางเกษตรกรรมเช่นเดียวกัน คำตำแหน่งแก่ครัวเรือนในพลังกล่อมเด็กมักเกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน ดังตัวอย่าง "กินແಡ่น้ำชูบ ชีคร้านหาปลา" หรือ "กินทำนาล่า ໂทยฟ้าໂทยฝน" (จำนวน 2523: 39) ไม่น่าสงสัยว่ามาตรฐานทางศีลธรรมในข้ออื่นอีกมาก ก็สัมพันธ์อย่างแนบเน้นกับการผลิตทางเกษตรกรรมเช่นเดียวกัน

จุดมุ่งหมายของรัฐเพื่อการผลิตทางเกษตรกรรมนั้นมิได้มีอยู่แต่ในคติหรือแนวคิดของประชาชนท่านนั้น ใน

² ข้าพเจ้าดูรู้สึกไม่ได้ว่าเบื้องหลังเล็กๆ ของการไปศึกษาต่อต่างประเทศของตัวเอกหนนิยายไทย และคนไทยในปัจจุบันนั้น ไม่แตกต่างกันนักกับการไปหัววิชานอกรัฐตามคติของประชาชน และด้วยเหตุผลเดียวกันนี้ที่ทำให้ผู้คนจำนวนมากประหลาดใจหรือเย้ยหยัน เมื่อพบว่า มีคนไปศึกษาการปลูกข้าวมาจากสหราชอาณาจักร ทำการปลูกข้าวคือวิชาที่ไม่ต้องไปถึงตากสิน แต่เป็นวิชาเดียวกับรัฐตามคติของประชาชนน้อย

ชีวิตจริงความใส่ใจของผู้คนก็อยู่ที่การผลิตทางการเกษตรอยู่ค่อนข้างมาก ถึงกับว่า Jarvis ทางวรรณกรรมอย่างหนึ่ง คือเพลงบอกก็มีกำเนิดมาจากความใส่ใจในเรื่องนี้ แต่เดิมนั้น เพลงบอกนิยมเล่นกันเฉพาะในวันสงกรานต์ เพราะพ่อเพลงแม่เพลงจะนำประกาศสงกรานต์ประจำปีไปร้องบอกตามบ้านเรือน ประกาศสงกรานต์มีความสำคัญ เพราะบอกเรื่องจำนวนน้ำฝนที่คาดว่าจะได้ในแต่ละปี ตลอดจนให้ข้อมูลที่เชื่อกันว่าใช้ทำนายพืชผลและอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการเพาะปลูกได้ (ชวน, 2523: 3-5)

โดยสรุป รัฐตามคติของประชาชนเป็นชุมชนทางการเมืองซึ่งมีการสถาปนาอาญาสิทธิ์ของตนเองและตามความคิดของประชาชน อาญาสิทธินั้นเป็นอิสระในตัวเอง องค์ประกอบของอาญาสิทธินั้นเป็นทั้งบุคคลและเทพารักษ์และพระพุทธรักษาที่เนื่องด้วยพุทธศาสนา รัฐตามคติของประชาชนคือร่องรอยเพื่อการผลิตเพื่อดำรงชีพ ชุดมุ่งหมายนี้เป็นเงื่อนไขของการสถาปนาอาญาสิทธิ์ในรัฐ และทำให้กิจกรรมของรัฐมีขอบเขตจำกัดอยู่อย่างเดียว

รัฐ “ขนาด” เล็ก

วรรณกรรมของประชาชนในภาคใต้กล่าวถึงรัฐซึ่งแม้จะมีการบรรยายความหมายพหุพันลีกไว้เกี่ยวกับพระราชหรือพระราชนักร แต่ก็เห็นได้ชัดว่าเป็นรัฐที่มีขนาดเล็กในทางภูมิศาสตร์ ในเรื่องวันควรซึ่งมีเรื่องเกี่ยวกับการเดินทางไปค้าขายต่างเมืองอยู่บ่อยๆ ก็ปรากฏว่าเมืองเหล่านั้นตั้งอยู่ไม่สักห่างไกลกันนัก เช่นระเบิดเดินเรือเพียงสามวันบ้าง เจ็ดวันบ้าง (วันควร: 69 และ 72) นอกจากขนาดในทางภูมิศาสตร์จะเล็กแล้ว ขนาดของประชากรในรัฐเหล่านี้ก็คุ้มเมื่อนจะเล็กด้วยธรรมเนียมการประคศข้อราชการด้วยการตีฆ้องร้องป่าว (แทนการมีหมายตราถึงหัวเมืองและเจ้ากรม) คุณเป็นแบบปฏิบัติในนิยายของห้องถิน แบบทุกเรื่อง มเหสีของหัวใจสาลีในเรื่องวันควรป่วยต้องการกินปลาทูก็ใช้วิธีตีฆ้องร้องป่าวแก่ชาวเรือ (66) หัวใจ拉斯ต้องการเสวยมะพร้าวจะทิกใช้การตีฆ้องร้องป่าว (70) กษัตริย์เมืองพาราณสีในนิทานชาวบ้านเรื่องหนึ่งต้องการหันราชสีห์ก็ใช้การป่าวร้อง (คติชาวบ้าน...: 69-71) นิทานเรื่องประวัติของยักษ์ที่เข้าทำร้ายปภาพไว้ที่บ้านประดู่ดักก็มีเรื่องป่าวร้องหาคนไปปราบยักษ์ (คติชาวบ้าน...: 96-98) ธรรมเนียมการป่าวร้องเป็นสิ่งที่สามารถปฏิบัติได้ก็แต่ในรัฐที่มีพลเมืองอยู่น้อย อาณาเขตไม่กว้างใหญ่ไปคลาเท่านั้น และในรัฐเช่นนั้นก็สามารถเห็นได้ชัดเช่นกัน ว่าอยู่ในเมืองระบบการปกครองที่ชับช้อนนัก เพราะความไม่ชับช้อนของความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งส่วนใหญ่แล้วก็มักเกิดขึ้นโดยตรงมากกว่าฝ่ายสถาบันอย่างโดย yogurt หนึ่ง (ดังจะกล่าวถึงข้างหน้า)

วรรณกรรมมุขป่าระบุจำนวนไม่น้อยของภาคใต้ก็เกิดขึ้นและชื่นชมกันอยู่ได้ในบริบทของสังคมที่มี “ขนาด” เล็กในทางภูมิศาสตร์ จำนวนประชากร และความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นต้นว่าในเพลงบอกการใช้ปฏิภาณของพ่อเพลงเพื่ออาชันะกันนั้น มักกระทำในเงื่อนไขที่ว่าสิ่งที่ได้เกิดขึ้นแก่คุณต่อสู้ของตนนั้น เป็นที่รู้กันอยู่อย่างแพร่หลายแล้วในหมู่ผู้พัง เช่นการล้อเลียนถึงประวัติความบกพร่องบางอย่างหรือล้อเลียนถึงชีวิตส่วนตัวของคุณต่อสู้ หากคนพัง

● นิติ อธิยาครรภ์

ไม่ทราบเรื่องเหล่านี้มาก่อน การกระทำด้วยเพลงบอกถึง จุดอ่อนเหล่านี้ไม่มีผลแต่อย่างใด นายปานซึ่งเป็นพ่อเพลง ที่มีชื่อเสียงก็จะใช้ปฏิภาณของตนในการกระทำ การเทียบถึงเรื่องส่วนตัวของคุณอสุ้สมอ และผู้ฟังก็สามารถเข้าใจนัยแห่งความหมายที่นายปานซ่อนไว้ในคำกระทำนั้นอย่างดี

รัฐที่มีสังคมขนาดเล็กตั้งอยู่นั้นมีรากฐานความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตั้งอยู่บนสายสัมพันธ์ส่วนบุคคล เช่น ความเป็นญาติ หรือความเป็นมิตร หรือความเกี่ยวข้องเนื่องจากการแต่งงาน การย้ายจากรัฐหนึ่งไปเป็นพลเมืองของอีกรัฐหนึ่ง เท่ากับการตัดความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตนมีอยู่กอกไปหมดสิ้น อย่างน้อยก็เป็นการชั่วคราว และด้วยเหตุดังนั้นognบุคคลจะไม่ได้รับการสนับสนุนให้หายที่อยู่ไป ใกล้จนทำลายสายสัมพันธ์ทางสังคมของตนเอง หากจะมีการอพยพก็จะทำกันเป็นกลุ่มก้อนดังที่กล่าวไว้แล้วก็ยัง กับประวัติกำเนิดของหมู่บ้าน เพลงกล่อมเด็กหนึ่งจากสังคมที่ให้เห็นถึงความอบอุ่นของบุคคลที่ใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางสายสัมพันธ์ทางสังคมที่มีติดตัวมาแต่กำเนิดนั้น คือสอนให้ตั้งครอบครัวในถิ่นเดิมของตน

“อา...เอ้อ...พ้อทองหล่อเหอ

อย่าขอเมี้ยไกล
ขอแค่แค่หัวใจ
เรือนต่อชาายค่า
อดหมายได้ยืนหมาก
อดยาได้ยืนยา
เรือนต่อชาายค่า

ได้หมากได้ยาหองร้อยเอ้อ...เหอ...ชั่ง”

(จำเริญ. 2523: 77)

ดังได้กล่าวแล้วว่าความสัมพันธ์ทางสังคมของรัฐ ตามคติของประชาชนก็มี “ขนาด” เล็กไปด้วย หมายความว่า ไม่ค่อยมีความซับซ้อนนัก และมีความแตกต่างระหว่างคนต่างสถานภาพกันน้อย กษัตริย์ในวรรณกรรมชาวบ้านมีชีวิตความเป็นอยู่คล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกับประชาชนลูกสาวของพระเจ้าแผ่นดินในเรื่องกำเนิดของโนราเกิดตั้ง

● คติที่เกี่ยวกับรัฐของประชาชนไทยจากวรรณกรรมปักษ์ใต้

ครรภ์เพาะกินเม็ดบัว จึงถูกบิดาจับ掠যแพ จนไปคลอดลูกและสอนโนราแก่ลูก ซึ่งกลับมารามานะในเมืองของตา พระเจ้าแผ่นดินซึ่งเป็นตากป้อมตัวมาดูโนรา เห็นมีเด็กหน้าเหมือนธิดา ก็เลยรับตัวเข้าวัง (กิญโญ จิตธรรม. 2519: 1-6) จะเห็นได้ว่าชีวิตความเป็นอยู่ของกษัตริย์ก็ดูเหมือนคนธรรมดา เช่นการออกมาดูในราชนอกวัง แทนที่จะจัดในราปีรำถวายในวัง ท้าวบัญชาในเรื่องวันคราถูกยักยอกล้มเมือง จึงเกิด “ความทุกข์อยู่เต็มอก ชื้อห่อหมกมาหั่นกิน” (วันcar. 86) ห่อหมกที่พระราชาเสียก็เป็นของที่หาซื้อเอาราแทนที่จะจัดถวายมาในเครื่องต้น ที่อยู่ของกษัตริย์ในรัฐเล็กก็คงไม่แตกต่างจากบ้านเรือนทั่วไปในรัฐนั้น เช่น ตัวเอกในนิทานเรื่องลักษามต่อสามารถเข้าไปขโมยของในพระราชวังได้ โดยที่ผู้เล่าซึ่งเป็นคนสมัยปัจจุบันต้องชี้แจงกำกับไว้ด้วยว่า “บ้านเมืองสมัยโบราณไม่มีบังคับ” (คติชาวบ้าน...: 35-39)

พระความเป็นอยู่ที่คล้ายคลึงกันระหว่างกษัตริย์และประชาชนในรัฐตามคติชาวบ้านนี้เอง ที่ทำให้กษัตริย์เป็นสถาบันที่อาจเข้าถึงได้ง่าย ๆ นายสำราที่จะไปด้วยเมืองใกล้เข้าไปทุ่ลากษัตริย์เหมือนญาติมิตรที่จะเดินทางไกลจะต้องร่าลากันฉะนั้น (วันcar. 65) แม่ของสุนินกุนารอยู่ในหมู่บ้านของพวงพวน สิ่นลมหายใจแล้วตกรากสามารถกลับฟื้นขึ้นมาได้เพราะบุญของลูกชาย จึงกลับมาเล่าเรื่องนรกดให้เพื่อนบ้านฟัง ความก้าวเลื่องลือไปถึงกษัตริย์ ก็ได้โปรดให้อาตัวงามมาเล่าให้ฟังบ้าง จนทรงเกิดครรภ์และขอเป็นเจ้าภาพบวชสุนินกุนาร (ณัฐรุณ. 2522 43-44) การเข้าถึงซึ่งกันและกันระหว่างกษัตริย์และประชาชนเป็นลักษณะเด่นของวรรณกรรมนิยายของภาคใต้ ในชีวิตจริงของประชาชนในรัฐเล็ก ๆ เช่นนี้ การเข้าถึงอาญาสิทธิ์ของรัฐก็ดูเหมือนไม่ใช่เรื่องยากหรือหมดเปลือย จนกินไป ดังคำรำพันของเพลงกล่อมเด็กหนึ่งจากนគรี-ธรรมราชที่ว่า

“ตันยางแก้วเหอ พีหมายไว้แล้ว ไว้พันเรือชี้ได้เหล้าสักออก ไปบอกหัวเมืองในที่ ไว้พันเรือชี้ชี้เล่นตามเหลืองเหอ” (จำเริญ. 2523: 108)

หัวเมืองในที่ซึ่งตั้นยางแก้วขึ้นอยู่นั้นคืออาณาจักรที่ขึ้นของรัฐตามคติของปั่งชาชน แต่ปั่งชาชนก็สามารถเข้าถึงได้เพื่อขออนุญาตตัดต้นยางแก้วนั้น ด้วยราคำ “สินน้ำใจ” ที่ไม่สูงนักคือเหล้า (หรือการสังสัมพันธ์ขนาดเล็กที่ผู้ร้องขอเป็นผู้เสียค่าใช้จ่าย เป็นการแสดงคำนับแก่อาณาจักรที่นั้น) เพียงจากเดียว ความโภคทรัพย์กับประชาชนของอาณาจักรที่ในรัฐตามคติของปั่งชาชนนี้จะเข้าใจได้หากเปรียบเทียบ เพลงกล่อมเด็กที่กับคำบรรยายในพระราชพงศาวดาร เรื่องเกี่ยวกับเครื่องราชบรรณาการที่กษัตริย์อยุธยาได้รับจากผู้มาขอพึงพระบรมโพธิสมภาร หรือจดหมายเหตุของชาวต่างชาติที่บรรยายการเข้าเยี่ยมพร้อมทั้งของบรรณาการ

การเปรียบเทียบที่นำเสนอในเรื่องของความโภคทรัพย์และปั่งชาชนในวรรณกรรมของภาคใต้ และวรรณกรรมของ “วัฒนธรรมหลวง” ซึ่งสะท้อนความแตกต่างในความคิดได้อย่างดี คือการเปรียบเทียบมหาเวสสันดรชาดกับฉบับของกรมศึกษาธิการ และพระมหาชาดฉบับภารีพิพิธภัณฑ์ เพราะวรรณกรรมทั้งสองนี้ต่างนำเอาเนื้อความจากบาลีมาเสริมต่อด้วยกันทั้งคู่ ชาวเมืองสีปี ซึ่งไม่พอใจการให้ท่านช้างปัจจยนาเคนทร์แก่เมืองกลิงค์ราษฎร์นั้นพากันมาร้องเรียนแก่เจ้ากรุงสีปี ในพระมหาชาดกประชานเหล่านี้เข้าถึงตัวเจ้ากรุงสีปี อย่างง่าย ๆ ดูประหนึ่งเป็นการบุกรุกถึงตัวเลย ดังความว่า “...ชุน หมื่นพร้อมพูรุกรุมา ร้องก้องประกาศโกญจนหาทุกชั้นราชนิติ แก่นรินทร์ปืนเกล้าจอมเมือง” (พระมหาชาดก: 28) ความตอนนี้ในมหาเวสสันดรชาดกระวังที่จะทำให้เห็นถึงความเข้าถึงได้ยากของกษัตริย์กับประชาชนผู้ร้องทุกข์ ทั้งหลักเลี่ยงลักษณะที่เป็นการบุกรุกของประชาชนไปเสีย โดยจัดให้มีการร้องทุกข์กราบบุกกันที่หน้าพระลาน “...ชาวดิชัยเชตอุตตร ก์สโนสรพร้อมกันหน้าพระลาน ร้องอุปการสารแก่กรุงสูญชัยปิตรุชา ว่าข้าแต่พระบาท พิตรผู้ผ่านพิภพสีปี...” (มหาเวสสันดรชาดก: 31) และในตอนที่ชูชนนำสองกุมารกลับมายังเมืองสีปีเทวดา ก็ดลใจให้เดินเข้าไปจนพระเจ้ากรุงสีปีพบเข้า ความในพระมหาชาดกกล่าวเหมือนให้ชูชนเดินเข้าไปได้ถึง

ตำแหน่งของกษัตริย์ เพราะที่อยู่ของกษัตริย์ในรัฐตามคติของปั่งชาชนก็ไม่มีพื้นที่ห่างเหินจากปั่งชาชน ดังความว่า “ชูชนพาสองเจ้าด้วยเทพท้าวเข้าคลิ ให้จงขอเข้าไป ยังนิเวศน์พระตำแหน่ง” (พระมหาชาดก: 189) แต่ความในมหาเวสสันดรชาดกระวังที่จะบรรยายให้เห็นความรัตถกุณของพระราชนูร ซึ่งไม่ใช่ที่อันอาจเข้าถึงได้ง่าย ๆ ดังความว่า “ชุนนั้นเทพคลิให้พระมหาชนิพัทธ์เจ้าพระพี่น้องทั้งสองคำนี้นิลัตตดหน้าฉานผ่านมาตรวงหน้าพระที่นั่ง กำบังหมู่องครักษ์ทั้งปวง มีได้ทักหัวห้ามปรามเมื่อภัมหนั่น...” (มหาเวสสันดรชาดก: 328-329)

แท้ที่จริงความคิดที่เกี่ยวกับกษัตริย์ซึ่งเป็น “เจ้า” นั้นก็อาจจะไม่เป็นที่เคยชินกันนักในหมู่ปั่งชาชนของรัฐเล็ก ๆ ตามคติพื้นบ้านนี้ ธรรมเนียมการคล่องวันสงกรานต์ของภาคใต้มีคำอธิบายว่า มักทำกันเป็นสามวัน วันแรกเรียกว่าวันเจ้าเมืองเก่า ซึ่งหมายความถึงเทพดูผู้มีฤทธิ์ซึ่งเป็นผู้รักษาดูงดูของเมืองประจำปี (พระกรรณเมือง?) ถัดจากวันนั้นก็ถึง “วันว่าง” คือว่างจาก “เจ้า” นั้นเอง ในวันที่สามจะเรียกว่าวันรับเจ้าเมืองใหม่ (ชวน. 2523: 18) จะเห็นได้ว่าคำว่า “เจ้าเมือง” ในที่นี้มีได้มีความหมายเกี่ยวข้องกับ “เจ้าเมือง” ซึ่งเป็นอาณาจักรที่ได้รับมอบหมายมาปกครองเมืองจากเมืองหลวง而已 อีกทั้งมีได้หมายถึงกลุ่มสถานภาพหนึ่งที่ได้อภิสิทธิ์มาจากโนนิดที่เราเรียกว่าเชื้อพระวงศ์นั้นด้วย แต่เจ้าเมืองในที่นี้หมายถึงผู้ที่เป็นราษฎร์ เมื่ออำนาจของกษัตริย์มหาศาลอิงรัฐแบบจักรวาล ปรากฏขึ้นในรัฐตามคติของปั่งชาชนในฐานะ “เจ้า” เช่นเจ้าเมืองหรือเจ้าแผ่นดินก็ตาม ความเข้าใจของปั่งชาชนคงสับสนกันอยู่ระหว่างคำของผู้ที่เป็นราษฎร์ซึ่งยอมรับกันเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรที่ กับอำนาจจากภายนอกที่เข้าใจและเข้าถึงไม่ได้

สืบเนื่องจากข้างต้นนั้น ความแตกต่างที่เกิดจากสถานภาพทางสังคมหรือเศรษฐกิจไม่ปรากฏอย่างชัดเจนในรัฐตามคติของปั่งชาชน และสะท้อนให้เห็นในวรรณกรรมที่ใช้ศึกษาаниц วิธีที่กษัตริย์จัดทำแม่นแก้วนการซึ่งกษัตริย์รับมาเลี้ยงดูเป็นบุตรบุญธรรมก็ถูกใจต่าง

ไปจากริมแม่น้ำของคนท้าวไปและในที่สุดก็ได้หันยิ่งที่มีได้มีบรรดาศักดิ์เชือสาย “ผู้ดี” มาแต่งงานโดยอย่างไร เพราะแม่น้ำของวันควรก็คือสายทองประสา เมียตาใส่ซึ่งเป็น “ความสวย” เพื่อญเพิ่งคลอดลูกได้สามวันลูกก็ตายลง (วันคราว 64-65) ทัศนะของนางมารีเกี่ยวกับหันยิ่งควรจะแสร้งหาสาเมื่อย่างไรก็ไม่ผิดแยกจากทัศนะของหันยิ่งสามัญท้าวไป นางมารีก่อลาวซึ่งแก่พระเจ้าสัญชาติตนต้องติดตามพระเวสสันดรเข้าไปเพรา

“อันว่าธรรมชาตหันยิ่ง

ศรีเสาวภาคกราษัตรี

จักราชีงสามี

ภาพให้สมปรารถนา

ยกนักที่จักได้

เมื่อได้แลเพียรพยายาม

เหม้นต์เพื่ออุตสาห์

อาบัน้ำเข้าแรมเริ่มสมัย

คิมหันต์ฤทธิร้อน

ข้อนี้แข็งเข้าคงไฟ

ให้โสดช้านซุ่มใน

ชุมนีอสกุสนกรา”³

(พระมหาชาดก 50-51)

เปรียบเทียบตรงนี้กับมหาเวสสันดรชาดกจะเห็นว่าผิดกันเป็นก้อนตรงกันข้าม (71-74) นางมารีແย়พระเจ้าสัญชาติว่าต้องตามพระเวสสันดรออกป่าเพราเมื่อตนนั้นแล้ว “ประชาชน” จะเยะเยี้ย นับเป็นความสำนึกที่เปี่ยมล้นถึงความแตกต่างของสถานภาพทางสังคมระหว่างตนเองและประชาชน จากนั้นก็ซึ่งให้เห็นว่าชีวิตของหันยิ่งมายืนน้ำลำบากเพียงใด แต่ความยากลำบากนั้นก็อยู่ที่ต้องคำรามได้ง่าย กับการหาผ้าใหม่ทำไม่ได้ง่าย “ถ้าบุญตัวได้ผ้าดี มีทรัพย์” กินบัวโขดดี แต่หากได้ผ้าไม่ดีก็จะถูกบ้ายับยั่นได้อีก การบำรุงโฉมเพื่อหาคู่ใหม่นั้นทำได้ไม่ยาก แต่เป็นการกระทำของหันยิ่งไม่ดีจึงไม่ต้องการทำตาม

ในทางด้านเศรษฐกิจ วรรณกรรมเหล่านี้ไม่ค่อยสะท้อนให้เห็นความแตกต่างด้านสถานภาพทางเศรษฐกิจนัก แม้ว่าจะมีการกล่าวถึงเศรษฐีที่มีทรัพย์นับโกฐีแต่เพียงพระเศรษฐีนี้มีลูกมากก็เกิดยากนานได้ง่าย ๆ “มันกินมันอย่าง มีได้ขาดปาก มือสิบสองหนาน ข้ากษาหนุ่มแก่ สีเด็ช้าสาร คุ่มกลางบ้าน เสมือนดุ่มข้าวหนู” (พระรถเมรี 5-9) เพราะฉะนั้นความแตกต่างทางเศรษฐกิจหากจะมีอยู่บ้างในมโนภาพของประชาชน ก็เป็นความแตกต่างที่ไม่ลึกซึ้งและจริงจังนักเมื่อเทียบกับฐานะเศรษฐกิจของคนท้าวไป

กล่าวโดยสรุป รัฐตามคติของประชาชนมีขนาดเล็กทั้งในแง่ของภูมิศาสตร์ ประชากร และความสมพันธ์ทางสังคมซึ่งเล็ก เพราะไม่ค่อยมีความซับซ้อน ส่วนใหญ่ของความสมพันธ์มีรากฐานมาจากความสมพันธ์ส่วนบุคคล รัฐตามคติของประชาชนมีความเสมอภาคทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจค่อนข้างสูง³

³ ในวรรณกรรมของภาคกลาง มักจะอธิบายกันว่าการที่ลัศคนอกหรือลิเกันเป็นวรรณกรรมเพื่อการแสดงของประชาชนผู้จะใช้ราชศัพท์ผิด ๆ เสนอภาพและวิถีชีวิตของชนชั้นสูง เช่น กษัตริย์ และข้าราชการสำนักอย่างไม่ “ถูกต้อง” ตามราชประเพณี ฯลฯ ทั้งหมดเหล่านี้ถูกพิจารณาไปว่าผู้สร้างวรรณกรรมเหล่านี้ไม่มีความรู้ เพราะฉะนั้นการลอกเลียนวิถีชีวิตของชนชั้นสูงซึ่งทำให้เกิดผลลัพธ์ไปหมด แต่การพิจารณา เช่นนี้เป็นการพิจารณาที่อาศัยมาตรฐานของชนชั้นสูงท่านนั้น แท้ที่จริงแล้วผู้สร้างวรรณกรรมของประชาชนเหล่าที่อ้างไม่ได้ตั้งใจลอกเลียน วิถีชีวิตที่ตนไม่รู้จักเหล่านั้นเลยก็ได้ แต่เป็นงานที่จะเล่าถึงวิถีชีวิตของตัวละครซึ่งเกิดขึ้นในเมืองไทยของความสมพันธ์ทางสังคมของรัฐเล็ก ๆ ตามคติที่เกี่ยวกับรัฐของประชาชนอันเป็นคติหรือแนวคิดที่ตนเคยชินและรู้จักเป็นอย่างดีเท่านั้น

รัฐตามคติของประชาชนไม่ใช่หมู่บ้าน

ตลอดบทความที่ผ่านมา ผู้อ่านคงจะนึกว่ารัฐตามคติของประชาชนนั้นก็คือหมู่บ้านนั้นเอง ความเข้าใจเช่นนี้ เป็นความเข้าใจผิด แต่ก็เกิดขึ้นด้วยเจตนาของผู้เขียนอยู่ ด้วย ทั้งที่พระแท้ที่จริงแล้วรากฐานของคติหรือแนวคิด เกี่ยวกับรัฐของประชาชนก็อาจจะมาจากชีวิตในหมู่บ้าน ที่ตนรู้จัก และการจะเข้าใจคติเช่นนี้โดยนึกเปรียบเทียบกับ ชีวิตในหมู่บ้านก็จะช่วยให้เข้าใจคตินี้ได้ชัดเจนขึ้น อย่างไร ก็ตามจำเป็นต้องย้ำถึงว่ารัฐในคติของประชาชนนี้ก็ไม่ใช่ หมู่บ้านจริง ๆ แม้ว่าจะสามารถเทียบเคียงกันได้ใน หลายกรณีก็ตาม ในความเป็นจริงหมู่บ้านมิใช่หน่วยทาง เศรษฐกิจหรือสังคมที่จะสามารถบำรุงตนเองได้อย่างเด็ดขาด มีความจำเป็นที่คนต้องสัมพันธ์กับหมู่บ้านอื่นตลอดจน “เมือง” หรือศูนย์กลางอื่นที่สังกัดอยู่ใน “วัฒนธรรมหลวง” เช่นศูนย์กลางที่มีบุญนิยสถานสำคัญตั้งอยู่เป็นต้น เพราะ ฉะนั้นสำนึกของประชาชนที่เกี่ยวกับรัฐ แม้ไม่ตรงกับสำนึก ของชนชั้นสูง แต่ก็ไม่สามารถจำกัดตัวเองไว้เพียงในหมู่ บ้านของตนเองได้ รัฐตามคติของประชาชนค่อนข้างจะ มีความคลุมเคลือในด้านของเขตแดนยากที่จะจำกัดความให้ ชัดเจนได้ แต่คงพอจะมองเห็นขอบเขตของรัฐเช่นนี้ได้บ้าง เมื่อพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของรัฐตามคติของประชาชน และรัฐแบบจักรวาลของกษัตริย์ และพิจารณาสำนึกถึง ข้อบ่งบอกในทางวัฒนธรรมของประชาชน

สืบเนื่องกับความคิดที่เกี่ยวกับอาณาจักร อ่านจาก ที่เป็นพลังลีลับซึ่งอยู่ในกรรฐตามคติของประชาชนได้รับ การยอมรับได้ง่าย เพราะฉะนั้นเห็นในสิ่งที่สัมพันธ์กับรัฐ แบบจักรวาลของกษัตริย์ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในรัฐตาม คติประชาชนก็คือบุญนิยสถานที่สำคัญ ตลอดจนวีรบุรุษ ตามประวัติของบุญนิยสถานเหล่านั้นด้วย

เพลงกล่อมเด็กหรือเพลงร้องเรื่องจากนครศรีธรรมราช

บทหนึ่งกล่าวถึงเมืองครุฯ ไว้ว่า

“เมืองคอนเหอ
แต่ก่อนเข้าเล่นา
พระศรีธรรมโศกราชมีวاسนา
ได้ก่อเมืองหาชาดุยอดทองคำ
ไว้เป็นที่บูชานหาชาน
ผู้คนนับถืออุปถัมภ์
ที่ทรงด้วยโกร姆ซ้อมไว้มีให้ต่า
เช้าค่ำมีคืนบูชา...เหอ”

(วิชัย ณ นครและคณะ 2521: 335)⁴

สิ่งที่นำสังเกตจากเพลงร้องเรื่องนี้ก็คือ พระยาศรี- ธรรมโศกราชนั้นมีบุญวاسนาพระราษฎร์ได้ก่อพระมหาธาตุ บุญวاسนาอันได้พระยาศรีธรรมโศกราชพึงมีตามประวัติในจารีตของ “วัฒนธรรมหลวง” เช่นการแผ่พระบรม- เดชา漏光普กว้างขวาง หาได้เป็นที่จดจำไว้ในรัฐเล็ก ๆ ตาม คติของประชาชนไม่เพ่าวรัฐเล็ก ๆ เหล่านี้สัมพันธ์กับพระ- บรมธาตุมีเชื่อมพันธ์กับโครงสร้างทางการเมืองของรัฐ แบบจักรวาล ...อย่างน้อยก็ในความคิดของประชาชน

⁴ ในการสนมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีนครศรีธรรมราช วันที่ 14-18 สิงหาคม 2526 นั้น เมื่อข้าพเจ้าเสนอบทความนี้ ศาสตรา- จารย์สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ แห่งสถาบันทักษิณคดี นศร., สงขลาได้กรุณาชี้แจงว่าเพลงร้องเรื่องที่นี้ค่อนข้างใหม่ เพราะไม่แพร่หลาย แต่ก็ว่าใหม่นั้นก็มีอายุประมาณ 50-100 ปี

แม้ว่าไม่ยอมรับในอำนาจของรัฐแบบจักรวาล แต่อำนาจของรัฐแบบจักรวาลก็เข้ามาระบุรึแล็ก ๆ ตาม คติของประชาชน เช่นต้องถูกเกณฑ์แรงงานหรือเกณฑ์ ส่วย เพราะจะนั่นสำนึกรึถึงการมีอยู่ของรัฐใหญ่แบบจักรวาลจึงมิได้ไม่ปรากฏในวรรณกรรมของประชาชนภาคใต้ ในทางตรงกันข้ามกลับปรากฏให้เห็นอยู่เป็นอันมาก แต่ความสัมพันธ์กับรัฐแบบจักรวาลในวรรณกรรมมักจะหมายถึงความเดือดร้อน เพลงกล่อมเด็กสองสามบทต่อไปนี้ สะท้อนความหวั่นระแวงของประชาชนที่มีต่ออำนาจของรัฐใหญ่แบบจักรวาลได้ดี

“นกเขาเหอ

เกาะเลาไม้พุก
พ่อแม่เข้าอยู่หุ่นกุ
พากูไปทุ่มไว้บันวัง
ผนตกร้าร้อง
ไม่เห็นหน้าน้องทองร้อยชั้ง⁵
พากูไปทุ่มไว้บันวัง
นั่นกินแต่น้ำ...ตา”

(จำเริญ, 2523: 60)

บทกล่อมเด็กนี้คงกล่าวถึงการขายหรือภายนอกไป เป็นเด็กรับใช้หรือสมนในวง ไม่ว่าจะอย่างไรก็ตาม การที่ลูกเข้าวังนั่นก่อให้เกิดความระทมทุกข์แก่ตัวเด็กอย่างมาก บทกล่อมเด็กอีกบทหนึ่งซึ่งมีเนื้อความคล้าย ๆ กันกล่าวว่า “ลูกบ่าวเราติดคุกเมืองกาหลา ยามเมื่อแม่กินข้าว ตื้นแต่เข้าแม่เคล้าแต่น้ำตา...” (จำเริญ, 2523: 67-68) ก็เป็นทำนองเดียวกัน กล่าวคือคุกหรือวังคือสถาบันที่อยู่ในรัฐแบบจักรวาล และเมื่อใดที่ต้องไปสัมผัสด้วยก็ทำให้เกิดความทุกข์ ขึ้นได้เสมอ ในทางตรงกันข้าม เมื่อได้คุณจากรัฐแบบ

จักรวาลเข้ามาถึงรัฐตามคติของประชาชน ก็ทำให้เกิดความเดือดร้อนได้เช่นกัน ดังเพลงกล่อมเด็กจากภูเก็ต บทหนึ่งที่ว่า

“ไก่ฯเหอ

คกตุหางหลุ่น
ข้าหลวงมัวรุ่น
ทำรายเก็บเด็ก
เก็บโอมสาวสาว
บ่าวบ่าวไว้ทำหาดเล็ก
ทำรายเก็บเด็ก

นั้นเก็บสันเก็บเสร็จเก็บเด็กข้างเมืองนี้เหอ”⁵

(จำเริญ, 2523: 74)

สิ่งที่พอจะเห็นได้จากเพลงกล่อมเด็กเหล่านี้ ก็คือ ในสำนึกรัฐของประชาชน อำนาจทางการเมืองของรัฐแบบจักรวาลของกษัตริย์ หมายถึงความเดือดร้อน อย่างไร ก็ตามมีอำนาจทางการเมืองบางอย่างของรัฐใหญ่ที่เป็นศูนย์อยู่เมื่อกัน เช่นการซ่วยป้องกันข้าศึกศัตรูจากภายนอก หากแต่ไม่พบข้อความเกี่ยวกับเรื่องนี้ในวรรณกรรม (ซึ่งก็ไม่ประหลาดอันใด เพราะการศึกสงครามไม่ใช่สิ่งปกติในชีวิตคน) แต่เนื่องจากว่ารัฐตามคติของประชาชนก็คิดขึ้นและตั้งอยู่ด้วยจุดมุ่งหมายเพื่อการผลิตทางเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว จึงไม่อยู่ในฐานะจะป้องกันตนเองจากภัยพิบัติน่าดายได้ นอกจากนี้ดูเหมือนการดำเนินติกรรมบางอย่าง (เช่นชื้อขายทาส) ซึ่งไม่เป็นการกระทำที่ประทับในชีวิตของประชาชนในรัฐเล็ก ๆ ตามคติของชาวบ้านนั้น ก็ต้องการอำนาจของรัฐใหญ่แบบจักรวาลไว้ค้ำจุนอยู่เมื่อกัน

มีเพลงกล่อมเด็กอีกบทหนึ่งที่ว่า

⁵ บทความเรื่อง “ประวัติศาสตร์นគครศรีธรรมราชจากรัฐกรรมบุรุษรัฐฯ” ของอาจารย์วิวิษัย ณ นคร ซึ่งเสนอในการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีนគครศรีธรรมราชในพ.ศ. 2526 ได้อ้างเพลงกล่อมเด็กความท่านองนี้จากนគครศรีธรรมราชอีกบทหนึ่งความว่า “ไออุกเหอ ลูกไก่หางหลุ่น ข้าหลวงมัวรุ่น ชันชีบั้นเด็ก จับพอกสาว บ่าวบ่าวไว้ทำหาดเล็ก ชันชีบั้นหึ้นเมือง...เหอ” อาจารย์วิวิษัยเข้าใจว่าบทกล่อมเด็กนี้เป็นร่องรอยของความจำของชาวบ้านเกี่ยวกับการปกครองของยาตรา นางมาชา หรืออกญาณนาภิมุข ไม่ว่าความเข้าใจของอาจารย์วิวิษัยจะตรงกับความจริงหรือไม่ แต่ก็ล้วนอยู่กับเนื้อความในเพลงกล่อมเด็กจากภูเก็ต กล่าวคือคนจากรัฐแบบจักรวาลนำความเดือดร้อนมาแก่ประชาชน ไม่ว่าคนผู้นั้นจะเป็นข้าราชการชาวไทยหรือชาวญี่ปุ่น

“ชา... เอ้อ พี่ชายเหอ
หมายดอกไม้ไว้กลางนา
นานไปข้างเบื้องหน้า
ดอกไม้จะมีเจ้าของ
ได้หิบเล็บหมายมือ^๑
แม่นแท้แหล่หรือพ่อเนื้อทอง”

(จำเริญ, 2523: 42)

การหยิกเล็บหมายมือเป็นลักษณะการทำสัญญาด้วยลายลักษณ์อักษร ซึ่งใช้กันอยู่ในรัฐแบบจักรวาล และพระราชนิติกรรมที่เป็นลายลักษณ์อักษรไม่น่าจะเป็นสิ่งประกติในรัฐตามคติของประชาชน เป็นการลอกเลียนจากรัฐใหญ่แบบจักรวาลโดยแท้ จึงต้องการอำนาจของรัฐใหญ่เพื่อค้ำจุนนิติกรรมนั้น

ความไม่ไว้ใจต่ออำนาจของรัฐแบบจักรวาลนั้น เกิดขึ้นได้ก็ เพราะรัฐเล็กตามคติของประชาชนไม่มีความจำเป็นต้องมีอาณาจักรที่มีภานูณอกสำหรับกิจกรรมทางสังคมและเศรษฐกิจของตน แม้แต่กรรมสิทธิ์เหนือที่ดิน ก็ยังอาศัยการจัดจำและตกลงกัน เพราะความสัมพันธ์โดยตรงของสมาชิกในรัฐทำให้การยอมรับกรรมสิทธิ์ของกันและกันเป็นความจำเป็นและสะดวก เมื่อนายดันด้วยงานเมียนายดันพาไปชี้ที่นาของตนเองเพื่อให้นายดันจัดการไถเสียให้เสร็จ เมียนายดันกล่าวว่า “...ถึงนานางซี้ ตรงนี้ของเราร้างโน้นของบ้า ข้างนั้นของน้า ข้างโน้นของเข้า พันแต่ดันไม่ ไม่ใช่ของเรา...” (นายดัน: 36)

ไนอกด้านหนึ่ง ความสัมพันธ์กับรัฐแบบจักรวาลที่ไม่เกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองก็เป็นที่ยอมรับกันได้ง่ายในรัฐเล็กตามคติของประชาชน เช่นระเบียบการแต่งกายของหญิงเป็นต้น ดังเช่นเพลงกล่อมเด็กที่กล่าวถึงการตัดผมใหม่ได้สวยงาม เพราะ“ช่าววงช่าววงเข้าตัดให้” (จำเริญ, 2523: 75) ความสัมพันธ์กับรัฐแบบจักรวาลในเชิงนี้ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแต่อย่างไร เพราะไม่เกี่ยวกับอำนาจทางการเมืองของรัฐแบบจักรวาล

ความสัมพันธ์อีกด้านหนึ่งซึ่งประชาชนไม่เห็นว่ามีภัยมากนักก็คือการค้าขาย มีลินค้าส่วนภูมิภาคที่มาจาก

หมู่บ้านซึ่งต้องระบายน้ำไปยังแหล่งชุมชนขนาดใหญ่คือ “เมือง” หรือมีสินค้าบางอย่างในเมืองซึ่งเป็นที่ต้องการในชุมชนหมู่บ้าน แต่ไม่สามารถผลิตได้เองในเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเอง วรรณกรรมพุทธถึงกิจกรรมการค้าเช่นนี้อยู่บ้าง (หมายความว่าไม่มากนัก เพราะแม้ในความเป็นจริง ก็คงมีการแลกเปลี่ยนสินค้ากันระหว่างชุมชนทั้งสองไม่สูงมากนัก) ดังเช่นบทนาชาวบ้านเรื่องความวิเศษของโนมตั้สสะ (คติชาวบ้าน.... 26-28) เพราะฉะนั้นมีองค์เป็นส่วนหนึ่งของ“รัฐ” ตามคติของประชาชนชั้นกัน เพียงแต่ว่า เมืองตั้งอยู่ช้ายขอบของรัฐ ในขณะที่เมืองเป็นศูนย์กลางของรัฐแบบจักรวาลของกษัตริย์ เมืองซึ่งอยู่ช้ายขอบของรัฐตามคติของประชาชนนี้เป็นที่พึงพิงยามเกิดสงคราม เป็นที่อาศัยเพื่อค้ำจุนนิติกรรมที่ผิดปกติ แต่โดยทั่วไปแล้ว ช้ายขอบคือที่ซึ่งนำความทุกข์ร้อนมาให้

ในความเป็นจริง หมู่บ้านมิได้อยู่ในความควบคุมโดยตรงของกษัตริย์ แม้แต่หัวเมืองที่ห่างไกลเช่นนครศรีธรรมราชก็มิใช่จะอยู่ภายใต้การควบคุมอย่างใกล้ชิดของนครหลวง มีอิสรภาพในการปกครองตนเองค่อนข้างสูง แม้จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว เจ้าเมืองคราญ ก็ยังสามารถเก็บช้างดีที่ถูกใจไว้ได้ด้วยการถอนขนหางเสีย เพื่อให้ผิดคลาสชั้นที่ดีและไม่ต้องนำเข้าทูลเกล้าถวาย อันเป็นตนกำเนิดของเรื่องคุณูปกรณ์ (ชวนและปรชาฯ ไม่มีปีพิมพ์ 149) ยิ่งในสมัยอยุธยาหัวเมืองที่ห่างไกลยิ่งจะมีความเป็นอิสระในตนเองอย่างสูงมากขึ้นไปอีก และบางสมัยอำนาจของกษัตริย์ก็ปราภูมิอยู่ในหัวเมืองเพียงโดยอาศัยตัวแทนที่เป็นพระภิกษุ ซึ่งได้รับมอบหมายอำนาจจากครองเสมือนหนึ่งเจ้ากรมที่คุณไพรอันเป็นข้าพระเจ้าจำนวนหนึ่ง เพื่อคานอำนาจของเจ้าเมืองที่อยู่ห่างไกลเหล่านี้ (สุธิงค์ ไม่มีปีพิมพ์ 2) ความเป็นอิสระในการปกครองตนเองของหัวเมืองก็มีลักษณะเดียวกับความเป็นอิสระของหมู่บ้านจากการควบคุมของหัวเมืองอีกด้วยหนึ่ง มีดุลยภาพอันหนึ่งที่ทุกฝ่ายต้องรักษาไว้ คือดุลยภาพของการแทรกแซงในระดับหนึ่งกับอิสรภาพในระดับหนึ่ง ดุลยภาพอันนี้เก็บความขัดแย้งระหว่างเมืองและหมู่บ้านเอาไว้ในความสงบได้ คติที่เกี่ยวกับรัฐของประชาชนและชนชั้นสูงสามารถถั่งอยู่ในที่เดียวกันและซ้อนกันของอยู่ได้ด้วยดุลยภาพที่พอดีของการแทรกแซงและอิสรภาพอย่างไรก็ตามดุลยภาพนี้ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ มีความเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ เกิดขึ้นและกระบวนการดุลยภาพนี้ คงมีการต่อสู้ในหลายรูปแบบจากทั้งสองฝ่ายเพื่อทำให้ความเปลี่ยนแปลงนั้นให้กำไรแก่ตน หรือมิให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในดุลยภาพนั้น หากแต่ว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดอย่างช้า ๆ ทำให้การต่อสู้ไม่เป็นไปในรูปของความรุนแรงบ่อยนัก จนถึงการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ดุลยภาพนี้ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และการต่อสู้ในรูปของความรุนแรงมิให้ดุลยภาพนี้เปลี่ยนแปลงก็เริ่มเพร่หลายไปใน "รัฐ" เล็ก ๆ ตามคติของประชาชน เกิดกบฏไฟรในรูปด่าง ๆ สืบมาจนถึงปัจจุบันนี้ โดยอาศัยอุดมการณ์หลากหลายนิด

นับตั้งแต่อุดมการณ์ที่เกี่ยวกับอุดมรัฐของพระศรีอา阇ธิราชี จนถึงอุดมการณ์ของตะวันตกเช่นลัทธิมาร์กซิสต์ การศึกษาว่าอุดมการณ์เหล่านี้มีผลกระทบอย่างไรต่อคติที่เกี่ยวกับรัฐของประชาชนก็มีระบุไว้ได้ขึ้น เท่า ๆ กับการศึกษาว่าคติที่เกี่ยวกับรัฐของประชาชนมีผลกระทบอย่างไรต่ออุดมการณ์นั้น ๆ

ถึงแม้ว่าบังคับไม่สามารถสถาบัน "ดุลยภาพ" ที่กล่าวถึงนี้ได้เป็นปัจจุบันในขณะนี้ แต่ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็เพียงพอที่จะนำเราไปสู่ปัญหาที่เกี่ยวกับระบบอุปถัมภ์ ในสังคมไทย มักกล่าวกันว่าการจัดตั้งทางสังคมของไทยโบราณนั้นมีรากฐานมาจากความสัมพันธ์ทางสังคมชนิดที่เรียกว่าระบบอุปถัมภ์ กล่าวคือประชาชนส่วนใหญ่ในฐานะไฟร มีความผูกพันกับมูลนายเป็นกัลุ่ม ๆ ทั้งโดยวัฒนธรรมและกฎหมาย ในขณะที่มูลนายก็มีความภักดีโดยวัฒนธรรมและกฎหมายกับมูลนายระยะดั่งสูงขึ้นไป จนในที่สุดก็ไปรวมศูนย์ความภักดีตามลำดับขั้นนี้ที่สถาบันกษัตริย์ไทย

แต่สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ระบบอุปถัมภ์ดังกล่าวนี้ เป็นทฤษฎีที่ชนชั้นปักษ์ครองใช้อธิบายการจัดตั้งทางสังคมของตน หรือเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงในทางปฏิบัติ หลักฐานจำนวนน้อยที่มีเกี่ยวกับการควบคุมไฟรในหัวเมืองและโดยเฉพาะในชนบท ส่อให้เห็นแต่ความไว้สมรรถภาพของรัฐบาลกลางในอันที่จะผนวกประชาชนไว้ในระบบอุปถัมภ์ที่มีกษัตริย์เป็นศูนย์รวมสุดยอดนั้น เช่นการเมืองตัวเล็กไฟร อยู่จริงน้อยกว่าทางว่าที่กรรมกองที่อยู่เป็นอันมาก เพราะการหลบหนีของไฟร สูญหายไปจากบัญชีของหลวง การหลบหนีไปซ่องซุ่มเป็นชุมชนอิสระที่ไม่สังกัดอยู่ในระบบอุปถัมภ์ของรัฐ คนข้ามเมืองจำนวนมากที่ปราบขึ้นทุกครั้งที่มีการสำรวจไฟร ฯลฯ

แม้แต่ในทางทฤษฎีอันน่าจะปักครองของรัฐบาลกลางก่อนการปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็พยายามเพียงแค่ระดับ "เมือง" เท่านั้น เพราะฉะนั้น "เมือง" จึงเป็นหน่วยการปกครองที่เล็กที่สุดที่อำนาจจักราชบาลกลางจะสัมผัสไปถึง (อย่างผิดتين) แต่ประชาชนส่วนใหญ่มิได้อาศัยในราชธานี หรือใน "หัวเมือง" หมู่บ้านจำนวนมากที่กระจายอยู่ทั่วไปทำ

ให้ “เมือง” เป็นเพียงเก้าะเล็ก ๆ ที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป ในเมืองทุกของหมู่บ้าน ประชาชนในหมู่บ้านซึ่งเป็นคน ส่วนใหญ่ของประเทศถูกผนวกเข้าไปในระบบอุปถัมภ์ของ รัฐเพียงไร หลักฐานเกี่ยวกับความไว้สมรรถภาพของรัฐ บาลกลางในอันที่จะควบคุมไฟร์เมมเบต์ในเขต “เมือง” เอง ทำให้เชื่อว่าคนในหมู่บ้านมิได้เป็นส่วนหนึ่งของระบบอุปถัมภ์ ของรัฐ แม้กระนั้นก็คงมีความสัมพันธ์กับ “เมือง” ซึ่งเป็น สาขาท้ายสุดของรัฐบาลกลางอยู่บ้าง โดยเฉพาะในรูปของ การส่งส่วย

คำอธิบายเกี่ยวกับส่วยและไฟร์ส่วยมักทำให้เห็น ว่าไฟร์ส่วยเป็นข้อยกเว้นจำนวนน้อยของระบบอุปถัมภ์ ใหญ่ของรัฐ ดังตัวอย่าง เช่น คำอธิบายกำเนิดของส่วยใน “ดำเนินการเกณฑ์ทหารไทย” พระนิพนธ์สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

“...เมืองอีกประเทกหนึ่งเรียกว่าส่วย เกิดแต่รัฐบาลยอมให้ ไฟร์พลอันอยู่ห่างไกล แต่อยู่ในที่เกิดสิ่งของซึ่งต้องการใช้ ในราชการ ยกตัวอย่าง เช่น คืนประสิวอันต้องการใช้ทำดินเป็น เป็นต้น จึงยอมให้ไฟร์พลซึ่งตั้งถิ่นกมิลำเนาอยู่ต่างหมู่ ญา หาดินประสิวตามถ้ามาส่งเป็นส่วยแทนตัวมารับราชการ ได้...”

(สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในหน้า 3492)

ในชุดประชุมพงคาวด้าของสำนักพิมพ์ก้าวหน้า)

หากกำเนิดของส่วยเป็นเช่นนี้ จำนวนของไฟร์ ส่วยก็คงจะมีอยู่น้อยกว่าไฟร์สมและไฟร์หลวง เพราะไฟร์ ส่วยเป็นเพียงส่วนกระเส็นกระสายที่ระบบอุปถัมภ์ของรัฐ อนุญาตให้แก่ประชาชนเป็นกรณีพิเศษเท่านั้น แต่ไฟร์ ในสมัยก่อนการปฏิรูปฯ ล้วนอยู่ “ห่างไกล” เสียเป็นส่วน ใหญ่ นั่นก็คือ “ห่างไกล” จากเมืองอันเป็นหน่วยราชการ ปลายสุดที่สัมผัสมากถึงคน ดังที่สะท้อนออกมากในแนวคิดที่ เกี่ยวกับรัฐของประชาชนดังที่ได้บรรยายมาแต่ต้นนี้

เพราะฉะนั้นจึงเป็นไปได้มากว่าส่วนใหญ่ของไฟร์ในรัฐ ไทยนั้นเป็นไฟร์ส่วย ซึ่งถูกควบคุมโดยมูลนายในเมืองได้ อีกต่อไปในท่านนี้⁶

และหากการณ์เป็นจริงตามที่ประเมินนี้ จำเป็นที่ จะต้องพิจารณาไฟร์ส่วยเป็นอีกระบบหนึ่งต่างหากจาก ระบบอุปถัมภ์ใหญ่ของรัฐ ไม่ใช่เป็นเพียงส่วนปลายที่ไม่ สำคัญของระบบอุปถัมภ์ของรัฐอย่างที่มักจะพิจารณา กัน ระบบอุปถัมภ์ใหญ่ของรัฐหรือเรียกว่ายๆ ว่าระบบ ไฟร์หลวง-ไฟร์สมนั้น เป็นระบบที่รัฐบาลสถาปนาขึ้นเพื่อ ผนวกแรงงานของคนในเขต “เมือง” หรือเขตที่รัฐบาลควบ คุมได้ถึงจำนวนจำกัดเท่านั้น รัฐบาลกลางสัมพันธ์กับ ประชาชนในชนบทได้ก็แต่โดยผ่านความสัมพันธ์ของระบบ ส่วย ที่คือ “ภาร্য” จำนวนเล็กน้อยที่ชนบทเสียเงินเพื่อ แลกเปลี่ยนกับบริการที่จำเป็นบางประการซึ่งหาได้จาก เมืองเท่านั้น แต่ประชาชนในชนบทมิได้เป็นส่วนหนึ่งของ ระบบอุปถัมภ์ของรัฐอย่างแท้จริง

⁶ ข้าพเจ้าหรือใคร ๆ ก็ยังไม่สามารถพิสูจน์จำนวนของไฟร์ประเทกต่าง ๆ ได้ จนกว่าจะไห่มีความพยายามอย่างจริงจังที่จะนับจากเอกสาร ในราวรัชกาลที่ 4-5 ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้มากลักษณะนอย และแน่นอนว่าคงมีปัญหาในการนับอยู่มาก แต่ก็คงไม่ใช่เป็นไปไม่ได้ที่ จะขัดบัญหาในสิ่ง จำกัดการณ์ส่วนตัวและของเพื่อนที่ได้เคยเกี่ยวข้องเรื่องไฟร์ มีความ “ประทับใจ” สำคัญลังกันว่าไฟร์ส่วย ประกอบขึ้นเป็นจำนวนไฟร์ที่มากที่สุดเสมอ และในวาระสุดท้ายก่อนการเลิกระบบไฟร์

เมื่อพิจารณาในเงี้ยน ระบบส่วยคือ “ดุลยภาพ” ที่เป็นรูปธรรมของอิสราภาพในหมู่บ้านและการแทรกแซงจากห้าเมือง แนวโน้มของประวัติศาสตร์ไทยที่มีการสร้างเมืองเพิ่มขึ้นในท้องที่ต่าง ๆ มิได้เป็นแต่เพียงเครื่องชี้ให้เห็นการเพิ่มของประชากรเท่านั้น แต่เป็นเครื่องชี้ให้เห็นความพยายามของรัฐบาลกลางในอันที่จะขยายระบบอุปถัมภ์ของรัฐเข้าไปในระบบส่วย ความล้มเหลวของข้าหลวงที่ถูกส่งไปสักเลก ความไม่ร่วมมือของเจ้าเมืองในการสักเลกใหม่ และการหลบหนีของคน “ข้อมือขาว” ฯลฯ คือการต่อสู้ที่เป็นรูปธรรมระหว่างรัฐเล็กตามคติของประชาชนกับรัฐใหญ่แบบจ้าjawala ของกษัตริย์ เพื่อสำรองให้ดุลยภาพนั้นเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายตน

และดังที่ได้กล่าวแล้วว่าดุลยภาพในความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่ายนี้เป็นสิ่งสำคัญ เพราะลึกซึ้งไปในขั้นพื้นฐานแล้ว รัฐทั้งสองชนิดนี้จะขาดซึ่งกันและกันไม่ได้ ส่วนที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งในการที่ช่วยให้สำนึกของคนในรัฐเล็กไม่จำกัดอยู่เฉพาะหมู่บ้านของตนก็คือวัฒนธรรม

ความสำนึกในขอบเขตของวัฒนธรรมที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันก็ทำให้รัฐตามคติของประชาชนไม่เป็นเพียงหมู่บ้านเท่านั้น แม้ว่าขอบข่ายของชีวิตคนไทยในหมู่บ้านไม่สักจะกว้างขวางนัก แต่ชาวบ้านสำนึกรู้ได้ว่าตัวตนมีวัฒนธรรมร่วมกับหมู่บ้านอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง ซึ่งเรารายกไว้ว่าไทยปักธงได้มีกริ่นหน้าของบทเพลงนาฏยุบหหนึ่งจากนครศรีธรรมราชที่จำกัดความหน่วยทางวัฒนธรรมอันหนึ่งอันเดียวกันนี้ไว้อย่างชัดเจน ความว่า

“ยօ ให้วยรัฐภูมิเจ้านา

ข้างตันให้วยไปบุญพร

ข้างหัวนอนให้วยสงบคลา

วันนี้ลูกชายขอให้วยวันกา”

(วิเชียร ณ นครและคณะ 2521: 327)

อาณาบริเวณที่กล่าวในบทเพลงนี้คือจากชุมพรถึงสงขลา ก็คือหน่วยทางวัฒนธรรมอันหนึ่งอันเดียวกันซึ่งด้วยสำนึกอันเต็มเปี่ยมถึงความแตกต่างของถิ่นอื่น ได้แยกไทยภาคกลางออกไปพ้นอาณาบริเวณนี้แยก “แบก”

จากอาณาจักรที่ “บุญพร” (บุรีรัมย์) แห่งจังหวัดบุรีรัมย์ (บุรีรัมย์) เพราะฉะนั้นแม้กระทั่ง “บุญพร” แห่งจังหวัดบุรีรัมย์ตามคติของประชาชนในทางการเมืองได้ขาดเช่น แมตรัฐตามคติของประชาชนก็จะมีขอบเขตในทางวัฒนธรรมที่มองเห็นได้ชัดที่เดียว

ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางวัฒนธรรมนี้ ถูกจาร์โลงไว้ด้วยกีวหรือศิลปินที่ที่ยวพเนจรเปิดการแสดงของตนไปทั่วอาณาบริเวณดังกล่าว ทั้งปริตตาและชวนอธิบายถึงการเตรียมตัวเป็นนายหนังและแม่เพลงบอกไว้ล้ำกัน นายหนังส่วนใหญ่มีอาศัยพหรือมาจากการอบรมครัวชาวนาและมักจะทำนาไปพร้อมกับการเป็นนายหนัง ส่วนใหญ่มักจะอ้างว่าตนเองมีพิธารกรรมมาก่อนที่จะได้รับการฝึกหัดให้เป็นนายหนัง (บริടา. 2525: 15-16) กระบวนการฝึกหัดนั้นก็ไม่พองพาอย่างไรกับบัญญัชานี้สังกัดอยู่ใน “วัฒนธรรมหลวง” เพราะผู้ฝึกก็คือนายหนังที่มีชื่อนั้นเอง แต่ในขณะเดียวกันการฝึกหัดของศิลปินเหล่านี้ เช่น แม่เพลงบอก มีหลักว่าต้องพอกพูนความรู้ให้เก่งต่องอย่างกว้างขวาง ได้แก่ความรู้ทางกฎหมาย ประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ศาสนา วรรณคดี และสภาพทั่วไปของชีวิตชนบท (ชวน. 2523: 15) การฝึกหัดหากความรู้เหล่านี้ เองที่ทำให้ศิลปินต้องสมัครสักบัญชี “วัฒนธรรมหลวง”

กีฬานี้คือผู้ที่นำอามาตรฐาน ค่านิยมและความเชื่อที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจากมุ่งหนึ่งของอาณาบริเวณทางวัฒนธรรมนี้ไปสู่อีกมุ่งหนึ่งของอาณาบริเวณ ก่อให้เกิดความรู้สึกร่วมกันในเชิงวัฒนธรรมอย่างแนบแน่น และด้วยความก้าวขวางของอาณาบริเวณทางวัฒนธรรมนี้ การเข้าใจว่ารากตามคติของประชาชนคือหมู่บ้านจึงเป็นความเข้าใจที่อาจผลัดเปลี่ยนมาได้ในหลายกรณี

ข้อจำกัดของการศึกษา

มีสิ่งที่พึงสังวรไว้ในการศึกษาคติหรือแนวคิดเกี่ยวกับรากของประชาชนจากการรณรงค์ให้ตามที่ปรากฏในบทความนิอุ่ส่องช้อที่สำคัญ

1. เป็นการยกที่จะกำหนดอายุของวรรณกรรม อีกทั้งความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของสังคมภาคใต้ก็ยังไม่กระจงแจ้งเพียงพอที่จะช่วยชี้ร่องรอยของพัฒนากรใด ๆ ในวรรณกรรม เหตุฉนั้นรากตามคติของประชาชนตามที่เสนอให้เป็นภารণีเกินไป เพราะไม่สามารถล่าวถึงพัฒนาการที่เชื่อแน่ว่าต้องมีในแนวคิดนี้ได้เลย

2. เพราะต้องการเน้นให้เห็นถึงความแตกต่างของคติที่เกี่ยวกับรากส่องอย่าง ระหว่างคติของชนชั้นสูงซึ่งแสดงออกไว้ในตัวรับที่เป็นลายลักษณ์อักษรของตน และคติของประชาชนซึ่งทึ่งร่องรอยไว้ในวรรณกรรมชาวบ้าน จึงทำให้หละเลยต่อปฏิสัมพันธ์ของคติทั้งสอง อันที่จริงไม่มี “วัฒนธรรมราชภูมิ” ที่ดังอยู่โดยเด็ดขาด โดยไม่ได้รับจากหรือถ่ายทอดบางส่วนแก่ “วัฒนธรรมหลวง” แท้ที่จริงมาตราฐาน ค่านิยมและความเชื่อที่ก้าวและศิลปินเผยแพร่ไปทั่วอาณาบริเวณทางวัฒนธรรมนี้ก็มีส่วนสัมพันธ์กับมาตราฐาน ค่านิยมและความเชื่อใน “วัฒนธรรมหลวง” อยู่ไม่น้อย บทบาทของวัดในฐานะที่เป็นตัวเชื่อมคติที่เกี่ยวกับรากทั้งสองชนิดนี้ก็ไม่ได้รับการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนเพียงพอ จุดอ่อนเหล่านี้ของการศึกษาจำต้องรับไว้เพื่อทำให้แนวคิดหลักของการศึกษานี้กระจงแจ้งขึ้น

(ปรับปรุงจากบทความที่เสนอในการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีครรศีธรรมราช จัดโดยวิทยาลัยครุศาสตร์ครรศีธรรมราช 14-18 สิงหาคม 2526 ผู้เขียนได้รับคำวิจารณ์อันมีคุณค่าจากอาจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย)

การอ้างอิง

- กรมศึกษาธิการ. มหาวิทยาลัยราชภัฏ. พระนคร, กรุงเทพมหานคร, คุณลักษณะ, 2500.
- จำเริญ แสงดวงแข. โลกธรรมชาติไทยภาคใต้ที่ประกายในเพลงกล่อมเด็ก. สงขลา, มศว., 2523.
- ชวน เพชรแก้ว. เพลงบอกและนักเล่นเพลงบอกรุ่นเด็กของเมืองนครศรีธรรมราช. นครศรีธรรมราช, ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้, วิทยาลัยครุภัณฑ์นครศรีธรรมราช, 2523.
- ชวน เพชรแก้วและปรีชา พุ่มสุข. วรรณกรรมห้องอ่านนครศรีธรรมราช. นครศรีธรรมราช, วิทยาลัยครุภัณฑ์นครศรีธรรมราช, ไม่มีปีพิมพ์.
- ณัฐวุฒิ สุทธิสุวรรณ, วรรณกรรมนักหนังได้. กรุงเทพ, สำนักพิมพ์เรืองศิลป์, 2522.
- “นายดัน,” ใน นายดัน, วันcar. โสพคนนิมิต. นครศรีธรรมราช, ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้, วิทยาลัยครุภัณฑ์นครศรีธรรมราช, 2521.
- นายเรือง นาใน. พระรอดเมรี. นครศรีธรรมราช, ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้, วค., 2522.
- นิช อุไรร่วงศ์, วัฒนธรรมภูมิปัญญาที่กับวรรณกรรมด้านรัตนโกสินทร์. กรุงเทพ, สถาบันไทยศิลป์ศึกษา, มช., 2525.
- บริตรดา เจริญเมฆ. กอนันต์กุล, ความเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่องในศิลปะการแสดงหนังตะลุง. กรุงเทพ, สถาบันไทยศิลป์ศึกษา, มช., 2525.
- สงขลา, วิทยาลัยวิชาการศึกษา, แผนภาษาไทย, (ผู้ร่วบรวม) คติชาวบ้านอันเก่าทิพย์พระ อําเภอระโนด จังหวัดสงขลา. สงขลา, วิทยาลัยวิชาการศึกษา, ไม่มีปีพิมพ์.
- พระมหาชาดก (ฉบับภารกิจพิพิธภัณฑ์ วัดมหาภิมมาราษ สงขลา). สงขลา, วิทยาลัยวิชาการศึกษา, 2513.
- กัญญา จิตธรรม. โนรา. สงขลา, วิทยาลัยครุศาสตร์สงขลา, 2519.
- “ลิลิตโสพคนนิมิต,” ใน นายดัน, วันcar. โสพคนนิมิต. นครศรีธรรมราช, ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้, วค., 2521.
- “วันcar” ใน นายดัน, วันcar. โสพคนนิมิต. นครศรีธรรมราช, ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้, วค., 2521.
- วิเชียร ณ นคร, สมพุทธ ธุระเจน และคณะ. นครศรีธรรมราช. นครศรีธรรมราช, วิทยาลัยครุภัณฑ์นครศรีธรรมราช, 2521.
- สมบัติ จันกรวงศ์ และ ชัยอนันต์ สมุกานันช์. ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย. กรุงเทพ, สถาบันไทยศิลป์ศึกษา, มช., 2523.
- สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, รายงานการวิจัยพุทธศาสนาแบบคุณภาพเฉพาะสังคมชา芳งตะวันออกสมัยกรุงศรีอยุธยา. สงขลา, สถาบันทักษิณศึกษา, ไม่มีปีพิมพ์.
- ไฮน์-เกลเดิน, รอเบิร์ด, “แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและสถาบันกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้,” แปลโดย
- นิช อุไรร่วงศ์. สังคมศาสตร์. มช., ปีที่ 6, 1 (เม.ย.-ก.ย., 2525), 1-21.